

Finansira
Evropska unija

UN
DP

#ReLOaD

Istraživanje i procjena lokalnih politika
koje se odnose na mlade i potrebe
mladih u 15 lokalnih samouprava

*Regionalni program lokalne demokratije
na Zapadnom Balkanu*

Opšti nalazi i zaključci

SADRŽAJ

<i>UVOD</i>	4
<i>SAŽETAK</i>	7
<i>I. NALAZI DESK ISTRAŽIVANJA</i>	13
<i>Zaključci i preporuke</i>	26

UVOD

Regionalni program lokalne demokratije na Zapadnom Balkanu 2 (ReLOaD2) zvanično je počeo sa realizacijom 1. januara 2021. godine, kao nastavak prethodne faze ReLOaD programa koja je uspješno završena u decembru 2020. godine. Program se realizuje u šest zemalja i teritorija Zapadnog Balkana do 2024. godine. ReLOaD2 finansira Evropska unija iz sredstava Multi-Country Civil Society Facility uz sufinansiranje UNDPa i lokalnih samouprava koje će biti obuhvaćene programom.

Opšti cilj ReLOaD2 programa kao i u prethodnoj fazi, jeste jačanje partnerstava između lokalnih samouprava i civilnog društva na području Zapadnog Balkana širenjem uspješnog modela transparentnog projektnog finansiranja nevladinih organizacija. U drugoj fazi realizacije programa, intervencija će biti usmjerena i na poboljšanje položaja mladih na lokalnom nivou, kroz jačanje participativnog razvoja politika mladih i zajedničkog djelovanja sa lokalnim upravama u tom pravcu.

Gore pomenute aktivnosti ReLOaD2 programa u Crnoj Gori realizovaće se u pet klastera opština u Crnoj Gori:

Tara – opštine Mojkovac, Kolašin i Pljevlja,

Coastal Mates – opštine Budva, Herceg Novi, Kotor i Tivat,

Zajedno za sjever – opštine Andrijevica i Berane,

Zajedno Nikšić i Plužine – opštine Nikšić i Plužine,

Središnji region – Glavni grad Podgorica, Prijestonica Cetinje, opština u okviru Glavnog grada Podgorica – Golubovci i Opština Danilovgrad.

U okviru ReLOaD2 inicijative, sprovedeno je ***Istraživanje i procjena lokalnih politika koje se odnose na mlade i percepcije/potrebe mladih***, čiji su osnovni rezultati prikazani u ovom dokumentu. Glavni cilj ovog istraživanja je analiza lokalnih politika koje se odnose na mlade kao i potreba mladih u 15 crnogorskih opština, a sa ciljem da se dobijeni rezultati iskoriste kao osnova za dalji razvoj efikasnih lokalnih politika za mlade. Fokus istraživanja je bio na iskustvima, ulogama i odnosima mladih u lokalnim zajednicama, kao i identifikaciji njihovih potreba, težnji ali i očekivanja od zajednice u kojoj žive. Istraživanjem su obuhvaćene opštine iz svih pet pomenutih klastera.

Projekat je realizovao Institut za strateške studije i projekcije, a glavni dio tima činili su:

- dr Jadranka Kaluđerović, stručnjakinja za društvene nauke sa više od 20 godina iskustva, zadužena za nadzor projekta,
- dr Vojin Golubović i dr Milika Mirković, stručnjaci za socio-ekonomske analize, sa više od 15 godina iskustva zaduženi za realizaciju projekta,
- Mr Vuk Čadenović, stručnjak za istraživanja javnog mnjenja, zadužen za nadzor terenskog istraživanja među mladima,
- mr Ivana Vojvodić, stručnjakinja za politike za mlade, zadužena za analizu nacionalnih i lokalnih politika za mlade,

- mr Melisa Muratović, mr Ivan Piper, mr Igor Kilibarda, Iva Vukčević, Anđela Lučić, zaduženi za sprovođenje fokus grupa i intervjuja kao i pomoć u analizi podataka.

Metodologija primijenjena u radu sastojala se od desk istraživanja i terenskog istraživanja.

Desk analiza odnosila se na: prikupljanje i analizu strateških dokumenata i zakonske regulative, akcionih planova i programa usmjerenih na mlade na nacionalnom nivou; prikupljanje i analizu politika, strateških dokumenata, programa podrške i projekata koji se odnose na mlade i njihovo osnaživanje na lokalnom nivou; prikupljanje i analizu istraživanja i studija na temu mladih i njihovih potreba čiji su autori domaće i/ili međunarodne organizacije; prikupljanje i analizu podataka iz statističkih izvora u Crnoj Gori i opštinama; kao i na prikupljanje i analizu drugih relevantnih dokumenta koji direktno ili djelimično ciljaju na populaciju mladih. Sprovedena desk analiza pruža detaljan uvid u najvažnije politike i programe za mlade kako na nacionalnom, tako i na nivou 15 opština koje su obuhvaćene istraživanjem.

Terensko istraživanje koje je sprovedeno u periodu od novembra do decembra 2021. godine obuhvatilo je: sprovođenje anketnog istraživanja među mladima u svim opštinama obuhvaćenim projektom; organizovanje fokus grupa sa mladima i predstavnicima nevladinih organizacija koje se bave mladima i organizovanje dubinskih intervjuja sa donosiocima odluka na lokalnom nivou (konkretno predstavnicima opština i lokalnih kancelarija Zavoda za zapošljavanje), kao i donosiocima odluka na nacionalnom nivou.

Kvantitativnim istraživanjem je obuhvaćeno ukupno 1818 mladih u svih 15 ciljnih opština. Od ukupnog uzorka njih **51.6%** je muškog, a **48.4%** ženskog pola. Struktura uzorka (Prilog 1) obezbjedila je reprezentativnost rezultata na nivou opštine. Anketno istraživanje je sprovedeno na stratifikovanom uzorku (5 stratuma) i korišćenjem CAPI metode, koja omogućava prikupljanje i kontrolu rezultata u realnom vremenu. Obrada podataka izvršena je u SPSS-u. Upitnik (Prilog 2) na bazi kojeg je sprovedeno istraživanje sadržao je 71 pitanje. Pitanja su obuhvatala čitav set oblasti bitan za život i angažovanje mladih.

5 U fokus grupama je učestvovalo ukupno 92 mladih (15 fokus grupa u Podgorici, Cetinju, Danilovgradu, Golubovcima, Kotoru, Tivtu, Budvi, Herceg Novom, Kolašinu, Mojkovcu, Pljevljima, Andrijevici, Beranama, Nikšiću i Plužinama).

Dubinski intervjui odrađeni su sa 23 predstavnika različitih institucija na lokalnom nivou. U svim opštinama su intervjuisani predstavnici lokalne samouprave. U većini opština su intervjuisani i predstavnici lokalnog Biroa rada. U onim opštinama u kojima to nije bio slučaj, intervjuisani su predstavnici relevantnih nevladinih organizacija (Prilog 1). Na nacionalnom nivou su anketirani predstavnici nadležnog Ministarstva, odnosno Uprave za sport i mlade.

Fokus grupe i intervjui su sprovedeni na bazi polustrukturiranih upitnika (Prilog 3), koji su pokrivali raznovrsne teme. Sprovedeno terensko istraživanje pruža detaljne informacije o potrebama i percepcijama mladih u svakoj od odabranih lokalnih samouprava u različitim oblastima kao što su: obrazovanje, zapošljavanje, slobodno vrijeme, usluge za mlade, učešće mladih u društvenom životu zajednice, saradnja mladih. Takođe, istraživanje sa posebnom pažnjom procjenjuje potrebe ranjivih kategorija: mladih koji su socijalno isključeni, mladih sa invaliditetom, mladih pripadnika manjinskih grupa i mladih koji ne rade, ali nijesu ni u procesu obrazovanja. Posebna pažnja posvećena je rodnoj dimenziji analiziranih pitanja, pa su svi dobijeni podaci prikazani i analizirani po polu.

Na bazi desk istraživanja i svih elemenata terenskog istraživanja, pripremljen je detaljan izvještaj koji sumira dobijene nalaze i na bazi njih definiše pojedinačne i opšte preporuke za razvoj politika, programa i projekata usmjerenih na mlade. Svi nalazi, zaključci i preporuke definisani su za svaku od 15 opština, za sve oblasti obuhvaćene istraživanjem i za različite ekonomske sektore, i kao takvi predstavljaju kvalitetnu osnovu za donošenje i kreiranje nacionalnih i lokalnih politika i programa i aktivnosti usmjerenih na mlade.

SAŽETAK

U ovom izvještaju su prikazani osnovni nalazi istraživanja sprovedenog da se dođu objektivne informacije o percepcijama i potrebama mladih, kao i lokalnim politikama za mlade u 15 lokalnih samouprava (pet klastera) koje učestvuju u ReLOaD programu u Crnoj Gori. Sprovedena metodologija je podrazumijevala prethodno ustanovljen detaljan plan aktivnosti kako bi se na najbolji način odgovorilo postavljenom zadatku i ispunio cilj istraživanja, odnosno kako bi se obezbijedio sveobuhvatan pregled omladinske politike, a potom i kreirali nalazi i preporuke u vezi sa potrebama/percepcijama mladih u svakoj od odabranih lokalnih samouprava.

Izvještaj je zasnovan na desk istraživanju i empirijskom istraživanju. Desk istraživanje bazirano je na analizi zakonodavnog i institucionalnog okvira, odnosno zakona, propisa, nacionalnih strategija, nacionalnih i lokalnih akcionih planova, programa i izveštaja javnih institucija u kojima se direktno ili indirektno targetiraju mlade osobe u Crnoj Gori, definišu ili analiziraju politike usmjerene na mlade, ili daju određene informacije o rezultatima samih politika. Dodatno, ispitane su dostupne baze podataka na nacionalnom nivou, kao i najnoviji izvještaji domaćih i međunarodnih organizacija koje su se bavile položajem mladih u Crnoj Gori.

Empirijsko istraživanje je sprovedeno na temelju sprovedenog kvantitativnog istraživanja među mladima, kao i dubinskih intervjuja i fokus grupa sa ključnim interesnim stranama kad je riječ o položaju mladih u Crnoj Gori i u odabranim opštinama. Kvantitativno istraživanje je sprovedeno na bazi ankete sa mladima iz 15 odabranih opština. Ovo istraživanje je rađeno na reprezentativnom uzorku kojim je obuhvaćeno 1818 mladih osoba iz odabranih opština, a prethodila mu je adekvatno definisana stratifikacija i alokacija, kao i okvir za odabir ispitanika. Ciljna populacija su bili mladi od 15-30 godina starosti, a uzorak je definisan za svaku opštinu i klister zasebno. Upitnik (anketa) je pripremljen u komunikaciji sa UNDP i relevantnim nadležnim institucijama, a setovi pitanja su kreirani kako bi se formirala jasnija slika o trenutnom položaju mladih u obrazovnom sistemu, na tržištu rada, njihovoj uključenosti u društveni život zajednice po različitim osnovima, ali i kako bi se identifikovale neke njihove potrebe, stilovi življenja i stremjenja. Prilikom cjelokupnog kvantitativnog istraživanja vodilo se računa o rodnoj ravnopravnosti, a izvršena je rodna dezagregacija dobijenih podataka.

Dodatno, sprovedeni su dubinski intervjuji sa predstavnicima lokalnih samouprava i lokalnih biroa za zapošljavanje, kao i sa predstavnicima nevladinog sektora koji se bave pitanjima mladih. Fokus grupe su uključivale same mlade osobe, a sprovedene su kako bi se kroz diskusije uz nalaze intervjuja stekao dublji uvid o iskustvima, ulogama i odnosima mladih u lokalnim zajednicama u skladu sa njihovim identifikovanim potrebama, težnjama i očekivanjima od sistema i zajednice. Ovakva metodologija u konačnom je omogućila da sprovedeno istraživanje i dobijeni rezultati predstavljaju osnovu za razvoj efikasnih lokalnih politika za mlade.

Mladi čine gotovo petinu ukupnog stanovništva Crne Gore. Usmjerenost donosioca politika na mlade je jasna kroz uspostavljen zakonodavni i institucionalni okvir na nacionalnom nivou. Zakonodavni okvir koji se bavi pitanjem mladih u Crnoj Gori definisan je kroz Zakon o mladima koji definiše instrument za kreiranje i sprovođenje omladinske politike – Program ostvarivanja javnog interesa u oblasti omladinske politike koji se uspostavlja svake dvije godine i definiše prioritetne oblasti. Propisane su mjere i aktivnosti koje imaju za cilj poboljšanje položaja mladih i obezbjeđivanje međusektorske saradnje svih institucija koje se bave omladinskom politikom.

Strateški okvir na nacionalnom nivou definisan je Nacionalnom strategijom za mlade. Posljednja strategija se odnosila na period 2017 – 2021, a nova strategija još nije donešena. Strategija obuhvata i Akcioni plan implementacije, sa opštim mjerama i podmjerama i Okvir za praćenje i evaluaciju implementacije Strategije. Strateški i zakonodavni okvir, na nacionalnom nivou, koji se odnosi na mlade takođe je definisan i drugim sektorskim strategijama i zakonima koji se tiču rada, obrazovanja, zdravlja, prava i sl.

Nadležno Ministarstvo izrađuje i usvaja Nacionalni akcioni plan za potrebe implementacije Strategije, za period od najmanje dvije godine u saradnji sa javnim institucijama, nevladinim organizacijama i drugim akterima omladinske politike i u skladu sa ključnim strateškim prioritetima. Planovi se finansiraju iz redovnih budžetskih sredstava, ali i iz odgovarajućih sredstava međunarodnih organizacija, a u cilju unapređenja položaja mladih i sprovođenja omladinske politike. Finansiranje omladinskih politika na nacionalnom nivou se uglavnom vrši kroz akcione planove što je predviđeno godišnjim budžetima nadležnog ministarstva. Takođe, mnoge međunarodne organizacije podržavaju razvoj omladinske politike i proces implementacije finansiranjem projekata u vezi sa mladima. Ipak, nedostaje jasan mehanizam za koordinaciju donatora, a ne postoji ni jedinstvena baza podataka različitih donatora i podržanih projekata i programa namijenjenih mladima, što vodi nedovoljnoj razmjeni informacija o omladinskim projektima i nosi rizik preklapanja aktivnosti. Održiv sistem finansiranja je neophodan za implementaciju omladinskih politika, što podrazumijeva potrebu kontinuiranog ulaganja u ljudske resurse, projekte i aktivnosti koji ne samo da se odnose na mlade već ih i direktno uključuju.

Najvažnija institucija u domenu omladinske politike je Uprava za sport i mlade, koja funkcioniše u okviru nadležnog ministarstva. Pored Uprave za sport i mlade i druge javne institucije (ministarstva i agencije) su usmjerene na oblast omladinskih politika poput onih koje se bave pitanjima zapošljavanja, socijalne zaštite, ekonomskog razvoja i podsticanja preduzetništva i sl. Zakon o mladima propisuje i osnivanje Savjeta za mlade, kao stručnog i savjetodavnog tijela. Savjet, međutim, trenutno ne postoji. Neke od crnogorskih institucija i organizacija su uključene u različite međunarodne i regionalne platforme omladinske saradnje.

Takođe, kad je riječ o zakonskom, strateškom i institucionalnom okviru na lokalnom nivou, Zakon o mladima predviđa kreiranje dvogodišnjih Lokalnih akcionih planova za mlade kao glavnih instrumenata za sprovođenje omladinske politike. Ovi planovi su doneseni u svim opštinama za period 2020-2021 godine i usklađeni sa Nacionalnom strategijom za mlade 2017-2021. godine. Institucionalni okvir na lokalnom nivou obuhvata lokalne resorne sekretarijate, lokalne savjete mladih, omladinske servise, obrazovne i zdravstvene ustanove, centre za socijalnu zaštitu i dnevne centre, lokalne službe Zavoda za zapošljavanje, kulturne i sportske centre, kao i brojne NVO. Zakon o mladima takođe predviđa Lokalne omladinske savjete.

Uprkos zakonodavnom i institucionalnom okviru, istraživanje je pokazalo da ipak postoje određena ograničenja. Iako je Zakonom o lokalnoj samoupravi propisano da se za obavljanje poslova lokalne samouprave obrazuju organi lokalne uprave (sekretarijati, uprave i direkcije) u okviru kojih se vrše i poslovi koji se odnose na oblast mladih, pri čemu je uobičajena praksa da se zbog ograničenih administrativnih i finansijskih kapaciteta, pitanjima mladih bave organi uprave koji se bave i drugim poslovima. Takođe, samo u nekim opštinama postoje kancelarije za mlade koje sprovode omladinske politike, uključujući i mjere iz lokalnih akcionih planova za mlade. Omladinski klubovi takođe nijesu formirani u svim opštinama, što ukazuje na jasne razlike

na lokalnom nivou kad je riječ o razvijenosti institucionalnog okvira koji se tiče omladinske politike. Uključenost brojnih institucija na lokalnom nivou u planiranju i implementaciji strategija za mlade je usljed nedostatka kapaciteta, ograničeno. Mogućnosti za finansiranje omladinskih politika su takođe limitirane. Iako neke opštine imaju budžetske linije koje se odnose na mlade, ta sredstva su prilično skromna, ali je u nekim slučajevima finansijska podrška veća kroz učešće onih sekretarijata i tijela koja nijesu direktno zadužena za mlade. Stoga je ukupno izdvajanje za omladinske politike teško procijeniti. Premda postoji okvir, rezultati sprovođenja omladinskih politika su još skromni ili nepoznati, što se može pripisati odsustvu holističkog pristupa koji bi omogućio efikasniju međusektorsku saradnju i koordinaciju (i na nacionalnom i na lokalnom nivou) i koji bi omogućio sinhronizaciju napora različitih aktera u ovoj oblasti.

Kad je riječ o samim mladim osobama, nalazi ovog Istraživanja su pokazali da, iako Lokalni akcioni planovi za mlade uključuju i nalaze istraživanja o potrebama mladih na lokalnom nivou, predloge radne grupe i sugestije sa javnih diskusija, mladi u većini opština ipak nijesu upoznati sa zakonodavnim i strateškim okvirom koji se odnosi na njih, niti poznaju mehanizme koji su im na raspolaganju za uključivanje u donošenje odluka. Pored toga, dosadašnje iskustvo mladih je uglavnom negativno po pitanju učešća u takvim aktivnostima, a uključenost je formalna i obično ne rezultira uvažavanjem predloga mladih.

Identifikovana je nedovoljna informisanost i donekle nezainteresovanost mladih, što ukazuje na potrebu za znatno većim obuhvatom mladih prilikom kreiranja strateških dokumenata i planova koji se tiču te ciljne populacije, ali i na potrebu za sprovođenjem aktivnosti koje kao cilj treba da motivišu mlade za proaktivniji pristup. U tom kontekstu, prepoznata je i nedovoljna iskorišćenost savremenijih i primamljivijih kanala distribucije informacija, poput društvenih mreža i aplikacija putem kojih bi se mladi mogli efikasnije informisati o politikama, pozivima, savjetima i raznim pitanjima koja se odnose na mlade u različitim oblastima poput obrazovanja, zapošljavanja, kulturnih sadržaja, mogućnosti za razvoj biznisa i sl.

Na skali od 1 do 10, mladi iz 15 opština koje učestvuju u ReLOaD programu zadovoljstvo svojim životom najčešće ocjenjuju između 5 i 6. Ne postoji značajnija razlika u nivou (ne)zadovoljstva između ženske i muške mlade omladine ni na nivou opština ni na nivou regiona. Zenska omladina je zadovoljnija u 8¹ od 15 opština. Najmanje zadovoljni životom su mladi u opštini Cetinje. Ubjedljivo najvažniji razlog za nezadovoljstvo u većini opština i klastera jeste loš sveukupni kvalitet življenja, a slijedi loša mogućnost zapošljavanja. Upravo je loša situacija na tržištu rada u klasteru koji čine opštine Berane i Andrijevića prepoznata kao najvažniji razlog nezadovoljstva mladih. Nezaposlenost mladih je inače gorući društveni problem u svim opštinama. Kao prisutni razlozi nezadovoljstva u većini anketiranih mladih u 15 opština izdvajaju se u značajnoj mjeri i nedostatak mogućnosti za razvoj sopstvenog biznisa, kvalitet formalnog obrazovanja koje se nudi, ali i nedostatak neformalnog obrazovanja, kao i dostupnost i kvalitet kulturnih sportskih i drugih sadržaja za mlade. Sve ovo utiče na razmišljanje mladih o odlasku i iz opštine i iz države. Pored toga, zabrinjava to što se u pojedinim opštinama kao razlog želje za napuštanjem opštine navodi naglašenost društvenih tenzija. Ovo je naročito izraženo u Pljevljima gdje je čak 45,1% anketiranih mladih osoba navelo taj razlog. Razlog za napuštanje opštine zbog izraženih društvenih tenzija je nešto prisutniji kod mlade muške populacije. Pored toga, nedostatak kulturnih, zabavnih, sportskih i drugih dešavanja je kao razlog želje za napuštanjem opštine takođe najviše zastupljen u Pljevljima, a u velikoj mjeri i među omladinom iz Prijestonice Cetinje.

¹ Pljevlja, Kolašin, Kotor, Tivat, Berane, Nikšić, Podgorica, Golubovci.

U prosjeku 33.4% mladih iz ovih 15 opština obuhvaćenih Istraživanjem, želi da napusti Crnu Goru, a najveći procenat tih mladih, a dominantno žena, je u opštinama Danilovgrad (68,3%), Cetinje (52,4%) i Andrijevisa (51,9%). Međutim kada je u pitanju prosjek u svih 15 opština, više mladih muškaraca želi da napusti opštinu.

Mladi iz obrazovnog sistema najčešće izražavaju želju da rade u državnoj upravi ili instituciji (35%) ili velikoj privatnoj kompaniji (26%). Mali je procenat onih koji razmišljaju o start up-u (1,3%) ili NVO (0,9%). Skoro trećina ispitanih mladih osoba ističe da im za pokretanje sopstvenog biznisa najčešće nedostaje hrabrosti (32.1%), a prepoznaju i nedostatak stručnosti (14.8%) i kreativnosti (13.8%). Želja za zaposlenjem u državnoj upravi ili instituciji je nešto izraženija kod ženske omladine, a kad je u pitanju zaposlenje u NVO sektoru, dominantno ženska omladina razmišlja u tom pravcu. Sto se tiče razmišljanja o biznisu, ne postoje bitnije polne razlike. Sve to navodi da je sistemski pristup potreban kako bi se promijenio stav mladih po pitanju traženja sigurnog zaposlenja u državnoj upravi. Potreban im je uzor, ne bi li se više usmjeravali na preduzetništvo ili zaposlenje u drugim sektorima.

Kada govorimo o željenoj lokaciji zaposlenja; mladi iz čak šest opština (Cetinje, Danilovgrad, Kotor, Budva, Tivat i Andrijevisa) bi željeli da to bude u drugoj državi, dok su želju ka unutrašnjim migracijama (ka drugim crnogorskim opštinama) iskazali mladi iz opština Plužine, Berane, Kolašin, Mojkovac i Herceg Novi. Mladi iz samo tri veće opštine (Podgorica, Nikšić, Pljevlja) bi željeli da se zaposle u svojoj opštini. Stoga, unapređenje opšteg poslovnog ambijenta uz poseban odnos i kreativne podsticajne politike prema mladim preduzetnicima bi bili stimulativni ne samo sa aspekta mogućnosti za zaposlenje, već i za razvoj osjećaja brige zajednice za mlade i donekle, rješavanja gore pomenutih migratornih tendencija.

Više od polovine ispitanika (57.8%) ne vjeruje da za njih postoji prilika za zaposlenje, a među njima najviše mladih muškog pola. To je posebno izraženo u opštinama Kolašin, Budva, Plužine i Pljevlja. Sa druge strane, mladi iz opštine Tivat vjeruju da u njihovoj opštini postoje takve prilike. Najčešće isticane prepreke sa kojima se mladi suočavaju u pronalasku zaposlenja se odnose na opšti nedostatak poslova što je najčešće prepoznato kod mladih iz čak sedam opština. Drugi razlog za otežano zapošljavanje mladih u 15 opština je zapošljavanje „preko veze“.

Takvo razmišljanje može voditi i nepovjerenju u institucije sistema, na šta ukazuje podatak da se skoro trećina (31.9%) anketiranih mladih nije registrovala kod Zavoda za zapošljavanje, a kao najčešći razlog ističu da ne vide korist od registracije – 63.3%. Ovaj razlog je znatno više prisutan među muškom omladinom, čak su u nekoliko opština² svi muški ispitanici koji nijesu registrovani u ovoj instituciji, upravo ovo naveli kao razlog. Mladi, takođe, u velikoj mjeri nisu informisano politikama i programima koje sprovodi Zavod za zapošljavanje – 71.8%. Taj procent je još veći kada su u pitanju politike koje se odnose na unapređenje poslovnog ambijenta i mogućnosti za samozapošljavanje – 80.4%. Premda Zavod za zapošljavanje nudi određene programe i promotivne kampanje, ovi podaci upućuju na potrebu drugačijeg pristupa u informisanju mladih o mogućnostima koje im se nude. Na taj način bi se valorizovali postojeći kapaciteti, a aktivnost i povjerenje mladih povećali u saradnji sa ovom institucijom. Dodatno, neki programi su ocijenjeni kao neefikasni, a mladi ukazuju posebno na nedostatke programa stručnog osposobljavanja usljed slabih mehanizama za kontrolu sprovođenja programa i sankcionisanje zloupotreba.

² Pljevlja, Kolašin, Kotor, Budva, Andrijevisa, Cetinje, Golubovci.

Na problem nezaposlenosti među mladima ukazuje i podatak da čak 28.4% ispitanih mladih čeka više od godinu dana na zaposlenje po završetku formalnog obrazovanja. Najveći broj mladih kojima je trebalo više od godinu dana da pronađu posao je u opštinama na sjeveru: Pljevljima - 61.8%, Beranama - 47.4% i Plužinama - 40.7%. Mladi uglavnom smatraju da znanje koje stiču kroz formalni obrazovni sistem ne predstavlja dovoljnu polaznu osnovu za lako pronalaženje zaposlenja. To je naročito evidentno među mladim osobama iz Plužina (62,3%), Budve (54,2%) i Herceg Novog (48.8%), dok je najviše pozitivnih odgovora bilo u opštinama Pljevlja (64.9%), Berane (54.5%) i Tivat (51.3%). Gotovo polovina ispitanih mladih iz 15 crnogorskih opština smatra da njihovi vršnjaci/kinje koji stiču obrazovanje u inostranstvu imaju veću šansu za zaposlenje u Crnoj Gori - 48.8%. Gotovo trećina ispitanih mladih ljudi radi na poslu koji ne odgovara ni nivou stečenih kvalifikacija, ni oblasti njihovog školovanja/studiranja – 30.5%. To je posebno izraženo među mladima u Budvi – 64.3%.

Preko dvije trećine ispitanika (68%) nije pohađalo nikakav vid neformalnog obrazovanja, a kao razlog za to ističu da ovaj vid obrazovanja ne postoji u njihovoj opštini, nije im potreban, a razlog se može naći u činjenici da 70% ispitanih nezaposlenih mladih osoba smatra da dodatna edukacija ne može pomoći prilikom zapošljavanja ili napredovanja u poslu jer se „osobe zapošljavaju preko veze, a ne preko kvalifikacija“. Mlade žene su znatno više uključene u neformalni vid obrazovanja.

Ipak, oni koji su prošli kroz neke vidove neformalnog obrazovanja ukazuju na njegovu izuzetnu važnost. Mlade osobe su mišljenja da formalni obrazovni sistem ne podstiče, ne nagrađuje i ne razumije u dovoljnoj mjeri zainteresovanost i usmjerenost mladih ka neformalnom vidu obrazovanja. Razumijevanje značaja, promocija i isticanje neformalnog obrazovanja kroz formalni obrazovni sistem je stoga preduslov stvarnog potencijala ovog vida obrazovanja. Potrebna je i snažnija sinergija i suštinska, a ne samo formalna podrška obrazovnih institucija različitim oblicima udruženja u kojima su mladi već aktivni, poput učeničkih parlamenata, ali i podrška i iniciranje foruma, predavanja sa različitim temama i sadržajima koji će se na najdopadljiviji način predstaviti mladima u pojedinim sredinama.

Prilike na tržištu rada se, pored ostalih faktora (pandemija, nezadovoljstvo kvalitetom života i sl), odražavaju i na smanjenu ukupnu aktivnost mladih u brojnim oblastima. Negativne razvojne mogućnosti utiču na nedostatak želje mladih za napredovanjem, a posebno na gubitak interesovanja. Na primjer, 43.7% ispitanih mladih osoba nikada ne prisustvuje kulturnim događajima (muzeji, galerije i pozorišta); trećina njih odlazi na koncerte i svirke svega nekoliko puta godišnje ili rjeđe; četvrtina njih se nikada ne bavi fizičkom aktivnošću; skoro polovina (47,6%) nikada ne prisustvuje sportskim događajima, a 37.5% nema hobi. Ovaj problem je dominantno karakterističan za mušku omladinu. Samo u opštini Danilovgrad je veći procenat ženke u odnosu na mušku omladinu koja nikad ne prisustvuje kulturnim događajima.

Dodatno, preko 80% ne posjećuje lokalni omladinski klub niti učestvuje u aktivnostima lokalnih NVO. Problem formiranja grupe “pasivnih mladih” prepoznaju i institucije i NVO sektor i sami mladi. Stoga je promovisanje aktivizma među mladima, podsticanje na kritičko mišljenje i usmjeravanje mladih na pokretanje inicijativa, ključno za rješavanje pomenutog problema.

Takođe, nalazi Istraživanja su pokazali da je ponuda sadržaja za mlade prilično koncentrisana na velike sredine (od raznih vidova neformalnog obrazovanja do različitih kulturnih, sportskih i drugih sadržaja), što dovodi do toga da mladi iz manjih i udaljenih opština usljed nemogućnosti da učestvuju u istim imaju preveliku količinu slobodnog vremena koje nemaju gdje da kvalitetno

utroše. Stoga se decentralizacija aktivnosti koje se organizuju za mlade čini neophodnom, ali i iniciranje izgradnje kulturne i sportske infrastrukture posebno u manjim opštinama kao i iniciranje kulturnih i sportskih sadržaja.

Istraživanje je ukazalo i na sve prisutniji problem podjela među mladima, naročito po političkoj osnovi, što vodi dodatnim problemima kao što su porast govora mržnje i netolerancija. Nalazi fokus grupa sa mladima su ukazali da mlade osobe često ne cijene različitost, imaju mnogo predrasuda prema osobama sa invaliditetom, onima iz nižeg socijalnog statusa i sličnim kategorijama društva. Pored identifikovane diskriminacije ranjivih kategorija stanovništva, poput mladih sa invaliditetom i posebnim potrebama, identifikovani problem se odnosi na sami odnos prema ovim osobama i od strane samih institucija. Posebno treba raditi na prihvatanju različitosti među mladima kako bi se smanjio nivo diskriminacije prema ugroženim kategorijama – osobama sa invaliditetom i pripadnicima manjinskih grupa (RE populacija, LGBTIQ+, NEET, mladi iz ruralnih sredina). Diskriminacija među mladima predstavlja višedimenzionalan problem i zahtijeva integralan pristup.

Ohrabruju podaci da značajna većina mladih u svih 15 opština koje su obuhvaćene istraživanjem nije imala mentalnih ili zdravstvenih tegoba tokom zaključavanja uzrokovanog pandemijom COVID19. Ipak, u pojedinim opštinama su mladi u ne malom procentu izjavili da su imali mentalnih ili zdravstvenih tegoba (Pljevlja - 28.9%, Berane - 27.8% i Andrijevića - 18.4%). Porodica je glavni oslonac mladima u ovim situacijama, a vrlo mali je procenat onih koji se obraćaju stručnim službama. Zbog toga je neophodno raditi na promovisanju značaja mentalnog zdravlja među mladima kao i na jačanju servisa koji bi im pomogli u situacijama u kojima se suočavaju sa zdravstvenim problemima (kako mentalnim tako i problemima zavisnosti).

Najveći procenat mladih u svih 15 opština se ne smatra kreativnim stvaraocima. Najveći procenat onih koji su se izjasnili da su kreativni stvaraoci je među mladima u Kotoru - 33.9%, Andrijevići 22.4%, Tivtu 21.7% te Budvi 20.4%. Ukoliko se ovim podacima dodaju i podaci o tome da mladi svakodnevno koriste društvene mreže i da se informisanje, komunikacija i konzumiranje edukativnih sadržaja obavlja najčešće putem pametnih mobilnih telefona, evidentno je da treba raditi na kreiranju programa koji će kod mladih podstaći stvaralaštvo i kreaciju. Takođe, postojeća znanja mladih o ICT tehnologijama treba razvijati u pravcu koji će omogućiti razvoj i iskazivanje kreativnosti i/ili povećanje njihove zapošljivosti kako na domaćem tako i na međunarodnom tržištu.

I. NALAZI DESK ISTRAŽIVANJA

1.1. Uvod

Mladi u Crnoj Gori spadaju u grupu definisanu kriterijumom starosti od 15 do 30 godina. Ovo je definicija koja se koristi u Zakonu o mladima³ i omladinskim nacionalnim i lokalnim politikama. Kako se djeca smatraju osobama mlađim od 18 godina, postoji izvjesno preklapanje između grupe djece i mladih. Takođe postoji preklapanje sa grupom adolescenata koja se obično smatra grupom ljudi starosti između 13 i 19 godina. Već od 15. godine starosti mladi mogu formalno da se uključe na tržište rada i programe za obrazovanje odraslih. Ovaj uzrast je granica do koje većina djece završava obavezno osnovno obrazovanje.

Prema Zakonu o socijalnoj zaštiti, mladi su starosti od 18 do 26 godina. Prema ovom zakonu, mladi do 26 godina mogu biti korisnici različitih specifičnih socijalnih usluga i materijalnih davanja.

Crnogorski krivični zakon definiše adolescente kao osobe uzrasta od 14 do 18 godina.⁴ Dijete starije od 14 godina smatra se maloljetnim i za svoja djela može pravno odgovarati.⁵ Osoba od 18 do 21 godine smatra se mladom punoljetnom osobom i može se tretirati kao maloljetna.

Posljednji popis stanovništva sproveden je prije više od 10 godina, odnosno 2011. godine. Prema popisu Crna Gora ima 620.029 stanovnika, dok je projekcija Monstata za 2020. godinu slična i iznosi 621.306 stanovnika. U 2011. godini bilo je 132.702 mladih od 15 do 29 godina. To znači da je svaki peti građanin Crne Gore mlad (21,4%). Većina mladih (66,1%) živi u urbanim sredinama, dok svaka treća mlada osoba (33,9%) živi u ruralnim područjima Crne Gore.

Mladi ljudi u momentu sprovođenja ovog istraživanja, rođeni su u period od 1992. do 2007. godine. Njihovo djetinjstvo i odrasli život provedeni su u periodu kontinuirane društvene i ekonomske tranzicije Crne Gore i različitih faza društvenih previranja ili nestabilnosti, uključujući i pandemiju COVID-a koja je počela prije dvije godine. Stvarnost mladih je raznolika, dok svi oni u ovom periodu prelaze iz djetinjstva u zrelo doba. Politike za mlade bi trebale da budu prilagođene prepoznatim potrebama mladih na osnovu dijaloga između vlasti i mladih, dostupnih resursa i naučno relevantnih podataka. Stoga omladinske politike treba da obezbijede puteve ka rješenjima individualnih i grupnih izazova sa kojima se mladi suočavaju u određenoj oblasti, u određenom trenutku i za određeni period.

Omladinske politike bi, takođe, trebalo da posmatraju mlade kao resurs, kao budućnost lokalnog područja, regiona i država. To znači da politike za mlade treba da imaju tendenciju da se uklope ili budu kompatibilne sa drugim nacionalnim politikama u oblastima građanskog učešća, volonterizma, obrazovanja, zdravlja, smanjenja siromaštva i strukturne nejednakosti, socijalne zaštite, vladavine prava, ljudskih prava, demokratizacije, tržišta rada, demografije, sporta, kulture, regionalnog i lokalnog razvoja, održivog razvoja i drugo.

3 Zakon o mladima (Sl. list CG, br. 025/19 od 30.04.2019.)

4 <https://www.unicef.org/montenegro/media/3351/file/MNE-media-MNEpublication75.pdf>

5 <https://www.unicef.org/montenegro/media/3351/file/MNE-media-MNEpublication75.pdf>

Zakon o mladima⁶ dao je detaljno uputstvo o procesu kreiranja, implementacije, praćenja i evaluacije omladinskih politika. Njime su propisane najvažnije teme i principi tih dokumenata. Njime se definiše uloga resornog ministarstva (sada Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta i Uprave za sport i mlade koje je dio ovog Ministarstva) nadležnog za pripremu i koordinaciju omladinske politike, kao i pripremu godišnjeg i završnog izvještaja o sprovođenju lokalnih akcionih planova i Strategije.

Članom 14. Zakona o mladima propisano je da su opštine dužne da donesu Lokalnilokalni akcioni plan za mlade (LAPM) koji sadrži mjere i aktivnosti omladinske politike na lokalnom nivou, usklađen sa nacionalnim akcionim planovima i da o njegovom sprovođenju redovno izvještava resorno ministarstvo. Kako nacionalni akcioni plan može da obuhvati period do dvije godine, isto važi i za lokalne akcione planove. Postojeći kcioni planovi na lokalnom nivou pokrivaju period 2020/2021, uz produžetak važenja do sredine 2022. godine sugerisano od strane Ministarstva zbog kašnjenja donošenja nacionalne Strategije. Naime Nacionalna strategija za mlade je važila do 2021. godine, nakon čega nadležno Ministarstvo, do momenta pripreme ovog Izvještaja, nije donijelo novu.

1.2. Nalazi ranijih istraživanja

Do sada je sprovedeno nekoliko studija i analiza koje pružaju informacije o okruženju u kom žive, rade, obrazuju se mladi u Crnoj Gori, kao i o politikama koje se sprovedu u cilju poboljšanja njihovog položaja.

Istraživanje **o potrebama mladih u Crnoj Gori (IPSOS, 2019)⁷** i **istraživanje o položaju i potrebama srednjoškolaca (Juvacaentas, 2020)⁸** daju značajan uvid u potrebama populacije mladih u Crnoj Gori. U 2019. godini mlade su najviše brinuli: nezaposlenost, korišćenje psihoaktivnih supstanci, ekonomska situacija i obrazovni sistem⁹. Većina anketiranih mladih je imala određeno radno iskustvo¹⁰. Volonterski rad i stručna praksa su najzastupljeniji među najmlađim sugrađanima, a nedostatak radnog iskustva i volonterski rad su najzastupljeniji među mladima nižeg stepena obrazovanja. Mladi preferiraju zaposlenje u javnom nego u privatnom sektoru. S druge strane, veliki dio mladih izjavljuje da bi bio spreman da razvija preduzetništvo. Ovakav stav je posebno prisutan kod mladih sa juga Crne Gore, kao i kod onih koji su već zaposleni¹¹. Većina intervjuisanih srednjoškolaca zainteresovana je za preduzetništvo, ali smatraju da država ne podržava mlade ljude u pokretanju sopstvenog biznisa i kao problem prepoznaju nedostatak podsticaja za start-up, uključujući i finansijsku podršku¹². Većina (58%) smatra da institucije ne podržavaju mlade ljude da nađu posao¹³.

⁶ Zakon o mladima (Sl. list CG, br. 025/19 od 30.04.2019.)

⁷ IPSOS Strategic Marketing (2019), Analiza potreba mladih u Crnoj Gori

⁸ Juvantas (2020), Položaj i potrebe mladih u Crnoj Gori, reprezentativna studija među srednjoškolcima

⁹ IPSOS Strategic Marketing (2019), Analiza potreba mladih u Crnoj Gori

¹⁰ IPSOS Strategic Marketing (2019), Analiza potreba mladih u Crnoj Gori

¹¹ IPSOS Strategic Marketing (2019), Analiza potreba mladih u Crnoj Gori

¹² Juvantas (2020), Položaj i potrebe mladih u Crnoj Gori, reprezentativna studija među srednjoškolcima

¹³ IPSOS Strategic Marketing (2019), Analiza potreba mladih u Crnoj Gori

Mladi građani Crne Gore imaju podijeljeno mišljenje o kvalitetu obrazovanja¹⁴. Pozitivniji stav prema postojećem obrazovnom sistemu češći je kod mladih sa sjevera Crne Gore, iz ruralnih sredina i onih koji su trenutno nezaposleni¹⁵. Većina mladih (54%) navodi da u njihovoj lokalnoj zajednici nema dovoljno neformalnih obuka za mlade, iako se neformalno obrazovanje doživljava kao važno na različitim nivoima ličnog i profesionalnog razvoja. Najčešći izbor tema neformalnog obrazovanja mladih su: zapošljavanje, zdravlje, preduzetništvo, umjetnost i kultura, demokratija i ljudska prava i emocije.¹⁶ Zanimljiv nalaz je da većina (58%) mladih vjeruje da „postoje mogućnosti za sticanje vještina i znanja van sistema formalnog obrazovanja” i navode da su „Internet, kursevi i praktično iskustvo posmatraju kao glavni izvori ovog znanja i vještina”¹⁷.

Kada je riječ o bezbjednosti, srednjoškolci su zabrinuti zbog upotrebe psihoaktivnih supstanci, kriminala, nedostatka saobraćajne kulture, nasilja, tenzija u društvu zasnovanih na naciji ili vjeri. Istovremeno, samo 12% srednjoškolaca je učestvovalo u bilo kom programu koji promovise toleranciju i antidiskriminaciju¹⁸.

Mladima su potrebni prostori za mlade i više umjetničkih, sportskih i kulturnih sadržaja na lokalnom nivou¹⁹. Srednjoškolcima su potrebni prostori prilagođeni mladima za provođenje slobodnog vremena. Skoro polovina ispitanika (43%) je navela da im nedostaje bioskop, dok su među najčešćim odgovorima bili sportski centri, koncertne sale i omladinski klubovi ili centri²⁰. Četiri od deset mladih ljudi su čuli za omladinske servise, a velika većina (oko 75%) ima pozitivan stav prema tim uslugama²¹. U prosjeku, svaki drugi mladi građanin Crne Gore smatra da su mladi zainteresovani da budu uključeni u donošenje odluka o stvarima koje ih se direktno tiču, a isti procenat mladih smatra da Vlada Crne Gore podstiče ovo uključivanje mladih²². Četvrtina mladih izjavljuje da je u velikoj mjeri spremno da učestvuje u procesu donošenja odluka. Niža spremnost je zastupljenija među mladim ispitanicima muškog pola, a viša među mladima sa visokim obrazovanjem, kao i među mladim građanima sa juga Crne Gore²³. Srednjoškolci bi željeli da aktivnije učestvuju u donošenju odluka o temama koje ih zanimaju i da se bolje informišu o radu institucija²⁴. Skoro 3 od 4 (73%) anketiranih srednjoškolaca smatra da mladi nemaju dovoljno uticaja na političke procese i odluke²⁵. Većina mladih (56%) smatra da je važno da su mladi informisani o radu lokalnih i državnih institucija. Većina ispitanika smatra da državni parlamenti nisu dovoljno aktivni. Gotovo jedna trećina ukupne omladinske populacije je informisana o postojanju Nacionalne strategije za mlade i Zakona o mladima²⁶.

Istraživanje **“Zajednička budućnost: Percepcije mladih o miru na Zapadnom Balkanu” (UNDP, 2021)**²⁷ koje je sprovedeno 2021. godine, jasno pokazuje da mladi prepoznaju da oni sami imaju važnu ulogu u generisanju promjena u društvu. Iako u prosjeku 19,5% mladih u regionu učestvuje

¹⁴ IPSOS Strategic Marketing (2019), Analiza potreba mladih u Crnoj Gori

¹⁵ IPSOS Strategic Marketing (2019), Analiza potreba mladih u Crnoj Gori

¹⁶ Juventas (2020), Položaj i potrebe mladih u Crnoj Gori, reprezentativna studija među srednjoškolcima

¹⁷ IPSOS Strategic Marketing (2019), Analiza potreba mladih u Crnoj Gori

¹⁸ Juventas (2020), Položaj i potrebe mladih u Crnoj Gori, reprezentativna studija među srednjoškolcima

¹⁹ Juventas (2020), Položaj i potrebe mladih u Crnoj Gori, reprezentativna studija među srednjoškolcima

²⁰ Juventas (2020), Položaj i potrebe mladih u Crnoj Gori, reprezentativna studija među srednjoškolcima

²¹ Juventas (2020), Položaj i potrebe mladih u Crnoj Gori, reprezentativna studija među srednjoškolcima

²² IPSOS Strategic Marketing (2019), Analiza potreba mladih u Crnoj Gori

²³ IPSOS Strategic Marketing (2019), Analiza potreba mladih u Crnoj Gori

²⁴ Juventas (2020), Položaj i potrebe mladih u Crnoj Gori, reprezentativna studija među srednjoškolcima

²⁵ Juventas (2020), Položaj i potrebe mladih u Crnoj Gori, reprezentativna studija među srednjoškolcima

²⁶ IPSOS Strategic Marketing (2019), Analiza potreba mladih u Crnoj Gori

²⁷ UNDP, UNFPA, UNICEF, RYCO (2021), Shared Futures: Youth Perceptions on Peace in the Western Balkans

u građanskim aktivnostima, taj procenat je nešto veći u Crnoj Gori i na nivou je od 32,2%. Osim toga i oni koji nijesu uključeni pokazuju interesovanje da budu aktivniji i to posebno u oblastima kao što su: pomaganje siromašnim i marginalizovanim grupama (23,9% ispitanika bi se uključilo u ove aktivnosti), demokratija i ljudska prava (17,3%) i izgradnja mira i pomirenja (15,7%). Istraživanje je pokazalo da u angažovanju mladih obrazovanje i zapošljavanje igraju značajnu ulogu. Naime, ispitanici sa većim stepenom obrazovanja ili zaposleni imali su i jača uvjerenja o samoefikasnosti (značaju sopstvenog angažovanja) nego njihovi vršnjaci sa manjim stepenom obrazovanja ili nezaposleni. Sirom regiona, kao i u Crnoj Gori, zadovoljstvo mladih sistemima upravljanja i institucijama je relativno nisko, dok je zadovoljstvo civilnim društvom i omladinskim organizacijama nešto više, ali i dalje na niskom nivou (prosječna ocjena u Crnoj Gori je 3 na skali od 1 - potpuno nezadovoljstvo, do 5 - potpuno zadovoljstvo). Najniže zadovoljstvo mladih u Crnoj Gori, baš kao i u ostalim zemljama, je u vezi sa mogućnostima zapošljavanja (ocjena 2,2 na skali od 1 do 5). Procenat mladih koji su prijavili da su bili izloženi diskriminaciji na osnovu političke pripadnosti ili etničke pripadnosti, ili govoru mržnje u proteklih 12 mjeseci su nešto veći u Crnoj Gori nego u drugim zemljama. Na pitanje da li imaju aspiracije da se presele u inostranstvo, 49% ispitanika iz Crne Gore je pozitivno odgovorilo.

Istraživanje **Mapiranje politika za mlade i utvrđivanje postojeće podrške u finansiranju akcija za mlade na Zapadnom Balkanu (WBYR, 2021)**²⁸ koje je obuhvatilo i Crnu Goru, daje pregled okvira omladinskih politika i učešća mladih u društvenim aktivnostima, uz identifikaciju dostupnih okvira finansiranja i mapiranje nedostataka u finansiranju. Izvještaj zaključuje da u Crnoj Gori postoji zakonski okvir koji se bavi mladima, ali da je njegova implementacija nedovoljna uglavnom zbog odsustva efikasne i održive međusektorske saradnje i koordinacije. Izvještaj bilježi i nizak kapacitet sadašnjih resora ili sektora u okviru lokalnih samouprava koji su zaduženi za omladinsku politiku, kao i nedovoljno političke volje da se u ovoj oblasti radi. Izazovi koje je potrebno riješiti uključuju: koordinaciju aktivnosti na nacionalnom i lokalnom nivou, unapređenje prakse izvještavanja zasnovanog na indikatorima i obezbjeđivanje kompetentnih socijalnih radnika u službama za mlade. Izvještaj zaključuje da je učešće mladih u omladinskim organizacijama na niskom nivou i da ga treba povećati korišćenjem postojećih mehanizama, ali uglavnom kroz prepoznavanje glasa mladih. Sto se tiče finansiranja omladinskih akcija, većina njih se finansira iz budžeta (kroz finansiranje aktivnosti koje su predviđene akcionim planovima definisanim na osnovu Nacionalne strategije za mlade) i od strane međunarodnih organizacija (kroz finansiranje projekata vezanih za mlade i nudeći eksternu ekspertizu kada je to potrebno). Međutim, izvještaj jasno ukazuje na nedostatak sredstava za poboljšanje položaja mladih, kao i na nedostatak odgovarajućeg mehanizma za koordinaciju donatora. Na bazi analize u izvještaju se preporučuje: povećanje kapaciteta organa koji rade sa mladima u lokalnim samoupravama, obezbjeđivanje održivog i kontinuiranog finansiranja omladinskih politika i programa, jačanje kapaciteta za praćenje sprovođenja omladinskih politika kao i generisanje novih oblika NVO aktivnosti kako bi se povećao broj mladih pojedinaca koji su uključeni u kreiranje i implementaciju tih programa.

Posebno ugrožena populacija u Crnoj Gori je populacija Roma i Egipćana. **Analiza pravnih i institucionalnih mehanizama za pružanje servisa socijalne integracije Roma i Egipćana u Crnoj**

²⁸ WBYL (2021), Mapping of youth policies and identification of existing support and gaps in financing of Youth Actions in the Western Balkans – Montenegro Report

Gori (Program ROMACTED; 2019)²⁹ zaključuje da je ostvaren određeni pomak u pogledu socijalne integracije ove populacije, posebno u pogledu jačanja zakonskih (normativnih) garancija jednakosti i zaštite od diskriminacije. Međutim, kao što izvještaj navodi, praksa nedvosmisleno pokazuje da je uticaj takvih normativnih garancija na Rome i Egipćane ograničen, posebno na sistemskom nivou. Kao najdominantnija tri problema izvještaj navodi: nedostupnost i neumreženost podataka koji se odnose na Rome i Egipćane, nepostojanje efikasnih mehanizama koordinacije politika socijalne integracije Roma i Egipćana na lokalnom, ali i na nacionalnom nivou, i neadekvatnu alokaciju sredstava kojima se finansiraju pitanja socijalne integracije Roma i Egipćana (kako onih iz budžeta tako i donatorskih fondova). Kada je riječ o pojedinim oblastima, izvještaj naglašava da su izraženi problemi sa kojima se ova populacija suočava u pogledu: stanovanja (neuslovnost objekata i pravni stutus vlasništva); obrazovanja (nizak stepen upisa u osnovne, a posebno srednje škole); zdravstvene zaštite (neinformisanost i neregulisan status i posljedično nizak nivo ostvarivanja prava). Takođe, ova populacija se suočava i sa slabim učešćem na tržištu rada (obično imaju pristup manje plaćenim i sezonskim poslovima) i programima podsticanja zapošljavanja kao i socijalnim uslugama. Ova zapažanja potvrđuje i istraživanje sprovedeno u okviru projekta **Identifikacija i mapiranje relevantnih izazova sa kojima se suočava zajednica Roma i Egipćana u Crnoj Gori (Program ROMACTED; 2019)**³⁰, koja analizira stanje ove populacije u osam crnogorskih opština. Studija je pokazala da je situacija u kojoj se ova populacija nalazi teška i veoma kompleksna. Iako se obrazovanje smatra polaznom tačkom izlaska iz “začaranog kruga” problema u kojem se pripadnici ove populacije nalaze, takođe je potrebno da opštine ulože napore u kvalitet, a na kvantitet usluga i na prevenciju a ne na ublažavanje posljedica. Izvještaj potvrđuje da je diskriminacija protiv romske i egipćanske populacije i dalje prilično rasprostranjena, kako u javnom tako i u privatnom sektoru. Ipak, kako se navodi, situacija se u posljednje vrijeme značajno poboljšala u mnogim aspektima ali su promjene u većini slučajeva rezultat svjesnih pojedinaca ili projekata koji na žalost ne postaju trajni dio institucionalnog okruženja. Istraživanje je pokazalo da je za dalju integraciju ove populacije neophodna kontinuirana direktna podrška i zbog toga se posebno ističe značaj unapređenja rada saradnika za socijalnu inkluziju i asistenata u nastavi.

1.3. Zakonodavni, strateški i institucionalni okvir na nacionalnom nivou

Krovni zakon i strategija: Zakonodavni okvir koji se bavi pitanjem mladih u Crnoj Gori definisan je Zakonom o mladima. Prvi Zakon o mladima usvojen je na sjednici crnogorskog parlamenta 20. septembra 2016. godine. Njime se po prvi put uređuje omladinska politika i rad u Crnoj Gori, definišu aktivnosti subjekata koji učestvuju u njenom kreiranju i sprovođenju, i uređuju pitanja od interesa za djelovanje mladih. Novi Zakon o mladima je usvojen 4. aprila 2019. godine.

Izmijenjenim Zakonom o mladima usvojen je novi instrument za kreiranje i sprovođenje omladinske politike: Program ostvarivanja javnog interesa u oblasti omladinske politike.³¹ Programom se propisuju mjere i aktivnosti koje imaju za cilj poboljšanje položaja mladih i

²⁹ Program ROMACTED (2019), Analiza pravnih i institucionalnih mehanizama za pružanje servisa socijalne integracije Roma i Egipćana u Crnoj Gori sa analizom nepokrivenih nadležnosti i nedostajućih servisa podrške

³⁰ Program ROMACTED (2019), Identifikacija i mapiranje relevantnih izazova sa kojima se suočava zajednica Roma i Egipćana u Crnoj Gori

³¹ Clan 5, paragraf 2 i 3, Zakon o mladima “Službeni list Crne Gore, Br. 25/2019” <http://www.sluzbenilist.me/pregled-dokumenta-2/?id={C56175D1-A03E-4DD1-A62C-720432E3896C}> (Pristupljeno: 23. Mart 2022)

obezbjeduje međusektorska saradnja svih institucija koje se bave omladinskom politikom. Program se donosi svake dvije godine. U cilju definisanja prioritetnih oblasti, nadležno ministarstvo priprema Analizu potreba. Tako je Ministarstvo sporta i mladih³², u 2020. godini, pripremio Analizu potreba³³ koja je obuhvatila devet ključnih oblasti:

1. kreiranje i unapređenje omladinske politike;
2. uspostavljanje institucionalnog okvira za sprovođenje omladinske politike;
3. stvaranje i unapređenje uslova za rad omladinskih servisa;
4. podsticanje proaktivnog učešća mladih u kreiranju i sprovođenju omladinske politike na državnom i lokalnom nivou;
5. edukacija mladih o mehanizmima njihovog uključivanja u aktivne mjere zapošljavanja;
6. podsticanje uključivanja mladih u kreiranje kulturnih sadržaja;
7. podsticanje mobilnosti mladih;
8. podsticanje uključivanja mladih u neformalno obrazovanje;
9. promocija zdravih stilova života i volonterizma kod mladih.

Prvi Program Vlada je usvojila 16. januara 2020. i za realizaciju Programa za 2020. izdvojeno je oko 700.000 eura. Programom su obuhvaćene mjere i aktivnosti usmjerene na mlade u Crnoj Gori, a koje su definisane u okviru gore navedenih oblasti od javnog interesa.

Strateški okvir na nacionalnom nivou definisan je Nacionalnom strategijom za mlade. U periodu od posljednje tri decenije kreirane su dvije Nacionalne strategije za mlade: Nacionalni plan akcije za mlade 2006 – 2011. (NPAM) i Strategija za mlade 2017 – 2021. Posljednja strategija je istekla 31. decembra 2021. godine, a nova strategija još nije donešena. Strategija obuhvata i Akcioni plan implementacije, sa opštim mjerama i podmjerama i Okvir za praćenje i evaluaciju implementacije Strategije. Do 2016. godine nadležno je bilo Ministarstvo prosvjete, zatim od 2016. do 2020. godine Ministarstvo sporta i mladih, dok je od decembra 2020. godine implementacija Strategije u nadležnosti Ministarstva prosvjete, nauke, kulture i sporta (u daljem tekstu MPNKS).

MPNKS izrađuje i usvaja Nacionalni akcioni plan (NAP) za potrebe implementacije Strategije i u skladu sa ključnim prioritetima za period od najmanje dvije godine, u saradnji sa javnim institucijama, nevladinim organizacijama i drugim akterima omladinske politike. NAP precizira prioritetne mjere koje će biti realizovane i opisuje ključne aktivnosti koje će se sprovoditi. Planovi se finansiraju iz redovnih budžetskih sredstava, ali i iz sredstava međunarodnih organizacija, a u cilju unapređenja položaja mladih i sprovođenja omladinske politike. O realizaciji akcionog plana za prethodnu godinu, MPNKS sačinjava u prvom kvartalu tekuće godine godišnji izvještaj i dostavlja ga Vladi na usvajanje.

Sektorske strategije i zakoni: Strateški i zakonodavni okvir, na nacionalnom nivou, koji se odnosi na mlade takođe je definisan i sljedećim dokumentima:

- Zakon o NVO³⁴ (2017)
- Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti³⁵ (2017)
- Zakon o zdravstvenoj zaštiti³⁶ (2021)
- Zakon o radu³⁷ (2021)

³² Današnje Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta

³³ Analiza potreba mladih 2020. god, 2020,

<https://www.ms.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=415877&rType=2&file=Analiza%20potreba%20mladih%202020.%20god.d.ocx> (Accessed October 4, 2020).

³⁴ (Sl. list CG, br. 39/2011 i 37/2017)

³⁵ (Sl. list CG, br. 27/2013, 1/2015, 42/2015, 47/2015, 56/2016, 66/2016, 1/2017, 31/2017 – odluka Ustavnog suda, 42/2017 i 5)

³⁶ (Sl. list CG, br. 3/2016, 39/2016, 2/2017, 44/2018, 24/2019 – državni zakoni, 82/2020 i 8/2021)

³⁷ (Sl. list CG, br. 74/2019 i 8/2021)

- Zakon o obrazovanju i vaspitanju: obrazovanje odraslih (2011)³⁸, Zakon o gimnaziji (2021)³⁹, Zakon o stručnom obrazovanju (2010)⁴⁰, Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju (2017)⁴¹, Zakon o stručnom osposobljavanju lica koja su stekla visoko obrazovanje (2012).⁴²
- Zakon o postupanju prema maloletnicima u krivičnom postupku⁴³ (2018)
- Zakon o sportu⁴⁴ (2021)
- Zakon o kulturi⁴⁵ (2020)
- Zakon o zabrani diskriminacije⁴⁶ (2017)
- Zakoni o medijima: Zakon o medijima⁴⁷ (2020), Zakon o javnoj radio-televiziji Crne Gore⁴⁸, Zakon o elektronskim medijima⁴⁹ (2020)
- Nacionalna strategija zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa⁵⁰ (2016 - 2020)
- Strategija za ostvarivanje prava djeteta⁵¹ (2019 – 2023)
- Program za borbu protiv HIV/AIDS-a⁵² (2021 – 2023)
- Strategija zaštite i unaprijeđenja mentalnog zdravlja u Crnoj Gori⁵³ (2019 – 2023)
- Strategija pametne specijalizacije Crne Gore⁵⁴ (2019 – 2024)
- Strategija za prevenciju zloupotrebe droga u Crnoj Gori⁵⁵ (2013 - 2020), nova je u fazi izrade
- Strategija za prevenciju i zaštitu djece od nasilja sa Akcionim planom (2017 – 2021)
- Strategija razvoja sistema socijalne i dječije zaštite⁵⁶ (2018 - 2022)
- Strategija inkluzivnog obrazovanja u Crnoj Gori⁵⁷ (2019 - 2025)
- Strategija za informisanje javnosti o procesu pristupanja Crne Gore EU⁵⁸ (2019 – 2022)
- Strategija socijalnog uključivanja Roma i Egipćana⁵⁹ (2021 – 2025)
- Strategija za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori⁶⁰ (2019 – 2023)
- Nacionalna strategija o rodnoj ravnopravnosti u Crnoj Gori⁶¹ (2021 – 2025)

Resorno ministarstvo i Uprava: Na nacionalnom nivou, najvažnija institucija u domenu omladinske politike je Uprava za sport i mlade, koja funkcioniše u okviru MPNKS. Osnovne nadležnosti Uprave su: kreiranje i unapređenje omladinske politike; kreiranje i razvoj strategija, akcionih planova i programa za mlade; saradnja sa nevladinim sektorom i drugim subjektima u

38 Zakon o obrazovanju odraslih (Sl. list CG, br. 20 od 15.04.2011.)

39 Zakon o gimnaziji, Sl. list RCG, br. 64/2002, 49/2007 i Sl. list CG, br. 45/2010, 39/2013, 47/2017 i 145/2021.

40 Zakon o stručnom obrazovanju, Sl. list RCG br. 64 od 28. novembra 2002. godine, 49/07, Sl. list CG br. 45 od 4. avgusta 2010. godine, 39/13.

41 (Sl. list RCG, br. 64/2002, 31/2005 i 49/2007 i Sl. list CG, br. 4/2008 – državno pravo, 21/2009 – državno pravo, 45/2010, 40/2011 – državno pravo, 45 /2011, 36/2013 – odluka Ustavnih sudova, 39/2013, 44/2013 - prev. i 47/2017)

42 Zakon o stručnom osposobljavanju lica koja su stekla visoko obrazovanje, Sl. list CG, br. 38 od 19.07.2012.

43 Zakon o postupanju maloljetnika u krivičnom postupku, (Sl. list CG, br. 064/11 od 29.12.2011, 001/18 od 04.01.2018.)

44 Zakon o sportu, Sl. list CG, br. 44/2018 i 123/2021.

45 Zakon o kulturi (Sl. list CG, br. 038/12 od 19.07.2012.)

46 Zakon o zabrani diskriminacije (Sl. list CG, br. 46/2010, 40/2011 – državni zakon, 18/2014 i 42/2017)

47 Zakon o medijima, Sl. list CG br. 82/2020 od 06.08.2020.

48 Zakon o nacionalnom javnom emiteru Radio-televiziji Crne Gore, Sl. list CG, br. 80/2020 od 04.08.2020.

49 Zakon o elektronskim medijima (Sl. list RCG, br. 46/2010, 40/2011 – državni zakon, 53/2011, 6/2013, 55/2016, 92/2017 i 82/2020 – državni zakon)

50 Nacionalna strategija zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa 2016-2020

51 Strategija za ostvarivanje dječjih prava 2019 - 2023

52 Program borbe protiv HIV/AIDS-a za period 2021-2023

53 Strategija zaštite i unaprijeđenja mentalnog zdravlja u Crnoj Gori 2019-2023

54 Strategija pametne specijalizacije Crne Gore 2019-2024

55 Strategija Crne Gore za prevenciju zloupotrebe droga 2013-2020

56 Strategija razvoja sistema socijalne i dječije zaštite za period 2018-2022

57 Strategija inkluzivnog obrazovanja Crne Gore za period 2019-2025

58 Strategije za informisanje javnosti o pristupanju Crne Gore EU

59 Strategija socijalne inkluzije Roma i Egipćana 2021-2025

60 Strategija za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba u Crnoj Gori 2019-2023

61 Nacionalna strategija rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori 2021 - 2025

cilju unapređenja omladinske politike; podsticanje proaktivnog učešća mladih u kreiranju i sprovođenju omladinske politike na nacionalnom i lokalnom nivou; podsticanje uključivanja mladih u neformalno obrazovanje i podsticanje regionalne i međunarodne saradnje u vezi sa omladinskom politikom.

Zakon o mladima propisuje i osnivanje Savjeta za mlade, kao stručnog i savjetodavnog tijela⁶². Članove Savjeta čine predstavnici Ministarstva, Uprave, opštine, centralnog udruženja, omladinskih organizacija, organizacija za mlade i drugih oblika organizovanja mladih i stručnjaka iz oblasti omladinske politike. Pitanja od značaja za rad Savjeta za mlade definisana su Aktom o osnivanju Savjeta za mlade⁶³. Neke od aktivnosti Savjeta za mlade podrazumijevaju davanje preporuke za unapređenje omladinske politike, učestvovanje u planiranju, implementaciji i evaluaciji Strategije za mlade. Savjet je funkcionisao u periodu od 2006. do 2011. godine i sada se čeka na ponovno uspostavljanje. Zakon o mladima predviđa i mogućnost uspostavljanja Lokalnih omladinskih savjeta.

Ostala ministarstva i institucije: Različiti javni organi na državnom nivou dužni su da saraduju u procesu pripreme, sprovođenja i evaluacije omladinskih politika i da imenuju osobu za mlade koja će biti odgovorna za koordinaciju i saradnju u oblasti omladinske politike, kao i koordinaciju između Uprave i Savjeta za mlade⁶⁴. Pored Uprave za sport i mlade, najznačajnije javne institucije u oblasti omladinskih politika su: Zavod za zapošljavanje, Ministarstvo ekonomskog razvoja, Investiciono-razvojni fond Crne Gore, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, Ministarstvo finansija i socijalnog staranja.

1.4. Zakonodavni, strateški i institucionalni okvir na lokalnom nivou

LAPM: Zakon o mladima predviđa kreiranje Lokalnih akcionih planova za mlade, kao glavnih instrumenata za sprovođenje omladinske politike na lokalnom nivou. Ovi planovi su usklađeni sa Nacionalnom strategijom za mlade i Nacionalnim akcionim planom. Osim toga, LAPM uključuju i nalaze istraživanja o potrebama mladih na lokalnom nivou, predloge radne grupe i sugestije sa javnih diskusija. Isto kao i nacionalni Akcioni plan i LAPM-ovi se donose na period od dvije godine, dok se izvještaji o realizaciji podnose resornom ministarstvu na godišnjem nivou. Posljednji LAPM-ovi su se odnosili na period 2020 – 2021. godine. U izvještaju iz januara 2021. godine 24 opštine su usvojile LAPM, i bile u procesu njihove realizacije⁶⁵ MPNKS je obavijestilo organe lokalne samouprave da usljed kašnjenja Nacionalne strategije i Akcionog plana za mlade za tekuću godinu, produže važenje akcionog plana do 1. jula 2022. godine.

Opštine, takođe, donose **lokalne propise** kojima se reguliše osnivanje tijela koja se odnose na mlade. Lokalni propisi se naslanjaju na nacionalne zakone kojima se reguliše rad lokalnih samouprava i zakone koji se odnose na mlade. Na primjer, Glavni grad Podgorica je na osnovu svog Statuta, Zakona o lokalnoj samoupravi i Zakona o mladima donio Odluku o obrazovanju Savjeta za mlade Glavnog grada, kojom se definišu prava i dužnosti savjeta, struktura (broj, sastav, uslovi i način izbora članova) i način rada savjeta.

Institucionalni okvir na lokalnom nivou obuhvata lokalne resorne sekretarijate, lokalne savjete mladih, omladinske servise, obrazovne i zdravstvene ustanove, centre za socijalnu zaštitu i dnevne centre, lokalne službe Zavoda za zapošljavanje, kulturne i sportske centre, kao i brojne NVO.

⁶² Zakon o mladima, preveden u Strategiji za mlade 2017-2021

⁶³ Zakon o mladima, preveden u Strategiji za mlade 2017-2021

⁶⁴ Strategija za mlade 2017-2021

⁶⁵ RCC, 2021, Mapping of youth policies and identification of existing support and gaps in financing of youth actions in the Western Balkans, Montenegro Report

Organi lokalnih samouprava nadležni za politiku mladih

Zakonom o lokalnoj samoupravi propisano je da se za obavljanje poslova lokalne samouprave obrazuju organi lokalne samouprave (sekretarijati, uprave i direkcije). Među sekretarijatima u svakoj opštini ima onih koji se bave pitanjima mladih i omladinskom politikom (npr. Sekretarijat za socijalna pitanja, Sekretarijat za kulturu i sport, mlade i socijalnu zaštitu i dr). Ti sekretarijati obično imaju dodatne uloge i zadatke i nisu fokusirani isključivo na mlade. U nekim opštinama postoje i kancelarije za mlade koje operativno sprovode omladinsku politiku i/ili sprovode neke mjere iz lokalnih akcionih planova za mlade. Neke opštine imaju omladinske klubove koji mogu biti središta omladinskog rada (Tabela 1). Ovo pokazuje da se situacija razlikuje od opštine do opštine, kada je posrijedi institucionalni okvir koji se tiče omladinske politike. Dok neke opštine imaju nadležne resorne sekretarijate ili čak i kancelarije za mlade, u drugima ne postoji nadležni sekretarijat za omladinsku politiku.

Tabela 1: Opštine i nazivi omladinskih centara/klubova u Crnoj Gori

Opština	Naziv omladinskog servisa
Podgorica	Omladinski centar Podgorica
Cetinje	Omladinski klub Cetinje
Bar	Omladinski klub Bar
Kotor	Omladinski klub Kotor
Nikšić	Omladinski klub Nikšić
Danilovgrad	Omladinski klub Danilovgrad
Savnik	Omladinski klub Savnik
Mojkovac	Omladinski klub Mojkovac
Pljevlja	Omladinski klub Pljevlja
Plav	Omladinski klub Plav
Petnjica	Omladinski klub Petnjica

Postoje različite institucije na lokalnom nivou koje bi trebalo da budu uključene u planiranje i implementaciju Strategija za mlade, ali mnogima od njih nedostaju kapaciteti.

Lokalni savjeti mladih

Zakonom o mladima je propisano da: „radi podsticanja i unapređenja razvoja omladinske politike, jačanja saradnje i unapređenja položaja mladih na lokalnom nivou, u opštini se može osnovati lokalni savjet mladih, kao stručno-savjetodavno tijelo. Lokalni savjet mladih čine predstavnici opštinskih organa nadležnih za omladinsku politiku i nevladinih organizacija koje sprovode omladinsku politiku. Pored toga, Zakon o mladima nalaže da najmanje jedan član ovog savjeta mora biti iz nevladinog sektora i da „predstavnik nevladinih organizacija koje sprovode omladinsku politiku bude onaj koji ima podršku najvećeg broja ovih NVO i koji je izabran putem javnog poziva.“

Omladinski servisi (centri za mlade i omladinski klubovi)

Zakon o mladima definiše uspostavljanje omladinskih servisa (omladinski centri i omladinski klubovi) (Tabela1). Trenutno postoji jedan omladinski centar (u Podgorici) i 10 omladinskih klubova (Cetinje, Danilovgrad, Nikšić, Savnik, Petnjica, Plav, Mojkovac, Pljevlja, Kotor i Bar). U

skladu sa članom 25. Zakona o mladima, Vlada Crne Gore, odnosno resorno Ministarstvo, može podržati napore lokalne samouprave u obezbjeđivanju uslova za osnivanje omladinskih servisa do 30.000 eura godišnje. Sa druge strane, u pojedinim slučajevima, kao na primjeru opštine Budva, lokalna samouprava je samostalno osnovala Omladinski klub, koji i finansira iz lokalnog budžeta⁶⁶.

Ostali servisi za mlade

U svakoj opštini postoje osnovne i srednje škole, dok se Domovi zdravlja sa savjetovalištem za mlade nalaze u 18 od 25 opština. U Podgorici, Bijelom Polju, Beranama, Baru, Kotoru i Cetinju postoje fakulteti i univerziteti. Đački parlamenti se osnivaju u okviru osnovnih i srednjih škola. Studentski parlamenti i udruženja studenata su institucionalna predstavnička tijela studenata univerziteta, osnovana s ciljem poboljšanja uslova studentskog života. Studentski parlamenti imaju svoje predstavnike u različitim tijelima i na taj način učestvuju u procesu odlučivanja u ime studenata. Cilj tih organizacija je ohrabrivanje studentskog aktivizma, i uključivanje studenata u društvene procese.

Neformalno obrazovanje se nudi na svim nivoima obrazovanja i postoji kapacitet za njegovo unapređenje. Na nekim fakultetima i univerzitetima postoje karijerni centri, sportski centri, kulturni centri, preduzetnički centri itd.

U Crnoj Gori postoji 18 Domova zdravlja, od kojih neki sadrže i Savjetovališta za mlade, Centar za mentalno zdravlje, Centre za supstitucionu terapiju, Savjetovališta za reproduktivno zdravlje i druge vrste tzv. Populacionih savjetovališta. Kada je potrebno, mladi iz opština koje ne pružaju usluge, moraju da putuju do najbližih Domova zdravlja koji nude tu vrstu podrške. Važno je napomenuti da formalno postojanje Savjetovališta za mlade ili Centra za mentalno zdravlje ne garantuje da će mladoj osobi biti pružena potrebna usluga sa osnovnim nivoom kvaliteta. Centri za mentalno zdravlje postoje u: Baru, Beranama, Bijelom Polju, Nikšiću, Kotoru, Podgorici, Ulcinju, Pljevljima, dok u Domu zdravlja na Žabljaku radi psihijatar.

Neke opštine su uspostavile svoje službe za prevenciju i/ili liječenje bolesti zavisnosti, kao što su kancelarije za prevenciju narkomanije ili na primjer Javna ustanova Kakaricka gora čiji je osnivač Glavni grad Podgorica.

U svakoj opštini postoji Centar za socijalni rad, koji ima ulogu da pruža materijalna davanja, usluge hitne socijalne zaštite i upućuje svoje korisnike na druge dostupne usluge. Mladi do 26 godina starosti su jedna od prioritarnih grupa ovih centara; ovo se posebno odnosi na mlade osobe sa invaliditetom, mlade koji su bili pod zaštitom javnih ustanova, djecu i mlade u sukobu sa zakonom, mlade pripadnike RE populacije, mlade osobe koje koriste psihoaktivne supstance, žrtve nasilja ili mlade kojima je potrebna socijalna zaštita usljed drugih okolnosti. Rezultati rada Centara za socijalni rad u oblasti mladih su veoma ograničeni zbog sljedećih razloga: „1) broj zaposlenih, posebno radnika u neposrednom radu sa mladima, nije dovoljan za pružanje kvalitetnih usluga; 2) samo 17,3% od ukupnog broja radnika poštuje odgovarajuće stručne procedure; 3) kvalifikovani radnici rade u prosjeku na 44 slučaja istovremeno”⁶⁷.

Dnevni centri su osnovani u: Podgorici, Nikšiću, Bijelom Polju, Pljevljima, Beranama, Cetinju, Mojkovcu, Herceg Novom, Rožajama, Ulcinju, Plavu, Danilovgradu i Bijeloj. Tamo mladi sa

⁶⁶ Zakon o mladima (Sl. list CG, br. 025/19 od 30.04.2019.)

⁶⁷ Analiza rada centara za socijalni rad u Crnoj Gori”, UNICEF u Crnoj Gori, 2020, dostupno na <https://www.unicef.org/montenegro/media/9551/file/MNE-media-MNEpublication506.pdf>, (pristupljeno 5. januara, 2021),

invaliditetom mogu dobiti različite usluge za podršku životu u zajednici. Ukupno 248 ljudi koristilo je dnevne centre u 2019. godini⁶⁸.

Zavod za zapošljavanje Crne Gore ima lokalne službe koje sprovode programe na lokalnom nivou (biro rada). Te lokalne kancelarije pružaju savjetovanje o karijeri, povezuju tražioce posla sa potencijalnim poslodavcima i pružaju različite kurseve za one koji traže posao. Zavod za zapošljavanje i Univerzitet Crne Gore imaju Karijerni centar pri Univerzitetu Crne Gore u Podgorici. Takođe, postoje i dodatni programi podrške tražiocima posla, kao što su javni radovi, gdje se nezaposlene osobe mogu zaposliti na nekoliko mjeseci, ili podrška preduzetnicima putem grantova i mentorskih programa.

Investiciono-razvojni fond obezbjeđuje različite linije za podršku preduzetnicima i malim i srednjim preduzećima, gdje je posebna kreditna linija posvećena mladim preduzetnicima.

U nekim opštinama postoje kulturni centri ili omladinski kulturni centri koji bi trebalo da imaju programe usmjerene na mlade i da uključe mlade u kreiranje kulturnih sadržaja. Svaka opština ima najmanje jednu kulturnu ustanovu koju koriste ili bi mogli da koriste mladi.

NVO sektor

Ne postoje zvanični podaci o broju omladinskih organizacija - predvođenih mladima ili organizacija koje realizuju programe za mlade, tako da se ne može dati približan broj organizacija civilnog društva koje se bave mladima. Neke organizacije kontinuirano rade na pitanjima od značaja za mlade, kroz učešće u radnim grupama, monitoring aktivnostima i/ili u međunarodnim mrežama. Njihove projekte finansiraju različiti donatori i podržane su radom domaćih i međunarodnih organizacija kao što su: ADP-Zid, Juventas, Forum MNE, UMHCG, Prima, CAZAS, SOS Podgorica, Centar za građansko obrazovanje, Bonum, Proactiv, Crveni krst i drugi. Primjeri aktivnih organizacija na lokalnom nivou su: Omladinski kulturni centar Herceg Novi, Sedma omladinska snaga Budva, Novi horizont Ulcinj, Da zaživi selo Pljevlja, Sjeverna Zemlja Berane, 9. decembar Danilovgrad, Naša Budućnost i ALD Nikšić i drugi. Neke od organizacija koje su bile aktivne kraći period, ali su svojim programima došle do velikog broja mladih su: Unija srednjoškolaca, koja je postigla zapažene rezultate na nacionalnom, ali i međunarodnom nivou, i Unija mladih preduzetnika. Neke organizacije se fokusiraju na specifičnu ranjivu grupu mladih, na primjer, NVO Romska organizacija mladih – Phiren Amenca, ili specifična pitanja ljudskih prava, npr. LGBTIQ+ prava kao što su Spectra i Queer Montenegro⁶⁹.

Neke od crnogorskih institucija i organizacija su uključene u različite platforme omladinske saradnje kao što su Platforma za saradnju mladih Zapadnog Balkana (Youth Cooperation Platform -WBYP), RYCO (Regional Youth Cooperation Office), SALTO-YOUTH network, SEEYN – South East Europe Youth Network and Young European Ambassadors (YEA).

Svaka opština ima NVO aktivne u oblastima od interesa lokalnih omladinskih politika. Nacionalna strategija za mlade takođe je prepoznala neformalne grupe, omladinske centre, omladinske klubove, savjete mladih i studentske parlamente kao ključne aktere omladinske politike.

Takođe, postoje primjeri **organizacija koje finansiraju strani donatori**. Po programima i ulozenim sredstvima u oblasti mladih prednjače agencije Ujedinjenih nacija – UNDP, UNICEF, OEBS, ILO i ostale, ali ne zaostaju ni ostali donatori. Na primjer, „Američki uglovi“ u Crnoj Gori su otvoreni u Podgorici, Pljevljima i Cetinju uz zajedničku podršku Ambasade SAD u Podgorici i pomenutih lokalnih uprava. Sadržaj i aktivnosti ovih organizacija su privlačni mladim osobama, služe za

⁶⁸ str. 76. M. Pejović, Mapiranje politika za mlade I utvrđivanje postojeće podrške I jaza u finansiranju akcija za mlade na Zapadnom Balkanu – Izvještaj Montenegro, RCC, Podgorica, 2011.

⁶⁹ RCC, 2021, Mapping of youth policies and identification of existing support and gaps in financing of youth actions in the Western Balkans, Montenegro Report

upoznavanje kultura, ali i kao regionalni resursni centri za informisanje i programe. Mladi mogu koristiti različite materijale na engleskom, pozajmljivati knjige, magazine i filmove ili pretraživati dostupnu literaturu iz različitih oblasti. Na ovim mjestima se mogu i informisati o mnoštvu dostupnih programa i pridružiti se različitim aktivnostima koje vode stipendisti iz Sjedinjenih Država ili alumnisti programa razmjene vlade SAD. Takođe, mlade osobe mogu da prisustvuju predavanjima stručnjaka na veliki broj tema u vezi sa kulturnom razmjenom između država. Ovakve organizacije su bitne jer, pored ostalog, podižu zainteresovanost kod mladih ljudi za razne obrazovne i kulturne sadržaje koji im se nude, povećavaju njihovu informisanost i ukupnu uključenost u društvene teme.

1.5. Međunarodni strateški okvir

Međunarodni strateški okvir obuhvata Strategiju EU za mlade 2019-2027, Strategiju UN za mlade – Mladi 2030, kao i Strategiju za omladinski sektor Savjeta Evrope 2030.

Strategija EU za mlade 2019 – 2027.⁷⁰ je usvojena 26. novembra 2018. godine. Države članice se podstiču da usvoje ovu strategiju na nacionalnom nivou i da stvore sinergiju i saradnju između zemalja na osnovu zajedničkih ciljeva i mjera.

Uvedeni su sljedeći pravno-neobavezujući ciljevi za mlade:

1. POVEZIVANJE EU SA MLADIMA: Podsticati osjećaj pripadnosti mladih evropskom projektu i izgraditi most između EU i mladih kako bi se povratilo povjerenje i povećalo učešće.
2. JEDNAKOST SVIH POLOVA: Osigurati ravnopravnost svih polova i rodno senzitivne pristupe u svim oblastima života mlade osobe.
3. INKLUZIVNA DRUSTVA: Omogućiti i osigurati uključivanje svih mladih u društvo.
4. INFORMACIJE I KONSTRUKTIVNI DIJALOG: Osigurati mladima bolji pristup pouzdanim informacijama, podržati njihovu sposobnost da kritički procjenjuju informacije i da se uključe u participativan i konstruktivan dijalog.
5. MENTALNO ZDRAVLJE I BLAGOSTANJE: Postizanje boljeg mentalnog blagostanja i okončanje stigmatizacije pitanja mentalnog zdravlja, promovisući na taj način socijalnu inkluziju svih mladih ljudi.
6. POKRETANJE RURALNE OMLADINE NAPRIJED: Stvoriti uslove koji omogućavaju mladim ljudima da ispune svoj potencijal u ruralnim područjima.
7. KVALITETNO ZAPOSILJAVANJE ZA SVE: Garantovati dostupno tržište rada sa mogućnostima koje vode do kvalitetnih poslova za sve mlade ljude.
8. KVALITETNO UČENJE: Integrisati i poboljšati različite oblike učenja, osposobljavajući mlade ljude za izazove života koji se stalno mijenjaju u 21. vijeku.
9. PROSTOR I UČEŠĆE ZA SVE: Ojačati demokratsko učešće i autonomiju mladih, kao i obezbijediti posvećene prostore za mlade u svim oblastima društva.
10. ODRŽIVA ZELENA EVROPA: Postići društvo u kojem su svi mladi ljudi ekološki aktivni, obrazovani i sposobni da promijene svoj svakodnevni život.

⁷⁰ EU Youth Strategy for 2019-2027, [EU Youth Strategy | European Youth Portal \(europa.eu\)](https://european-council.europa.eu/media/en/press-communications/infographic/infographic_eu-youth-strategy-2019-2027.pdf)

11 OMLADINSKE ORGANIZACIJE I EVROPSKI PROGRAMI: Osigurati jednak pristup za sve mlade omladinskim organizacijama i evropskim programima za mlade, izgrađujući društvo zasnovano na evropskim vrijednostima i identitetu.

Strategija UN za mlade - Mladi 2030⁷¹, usvojena je 2018. godine kako bi „ojačala svoj rad sa mladim ljudima u okviru tri stuba – mir i bezbjednost, ljudska prava i održivi razvoj – u svim kontekstima“. Ova strategija je usklađena sa Agendom za održivi razvoj do 2030. godine.

Strategija ima sljedeće prioritetne oblasti: „angažovanje, učešće i zagovaranje; bolji pristup kvalitetnom obrazovanju i zdravstvenim uslugama; ekonomsko osnaživanje kroz dostojanstveni rad; mladi i ljudska prava; jačanje mira i otpornosti“.

Strategija za omladinski sektor Savjeta Evrope 2030⁷² usvojena je 16. oktobra 2019. godine. Vizija rada omladinskog sektora Savjeta Evrope je da: *„Mladi ljudi širom Evrope aktivno podržavaju, brane, promovišu i uživaju osnovne vrijednosti Savjeta Evrope: ljudska prava, demokratiju i vladavinu prava“*.

Prateći viziju i misiju, Strategija SE za omladinski sektor 2030. definisala je tematske prioritete: 1. Revitalizacija pluralističke demokratije, 2. Pristup pravima, 3. Zajednički život u mirnim i inkluzivnim društvima, 4. Omladinski rad.

⁷¹ Youth 2030, working with and for young people, [18-00080_UN-Youth-Strategy_Web.pdf](#)

⁷² Youth Sector Strategy, [Youth sector strategy 2030 \(coe.int\)](#)

Zaključci i preporuke

Mladi u većini opština **nijesu upoznati sa zakonodavnim i strateškim okvirom** koji se odnosi na njih. Takođe, **ne poznaju mehanizme koji su im na raspolaganju za uključivanje u donošenje odluka**. Mlade osobe u svim sredinama moraju imati značajniju ulogu kad je riječ o učestvovanju u donošenju propisa i strateških dokumenata. Istraživanje je pokazalo da je dosadašnje **iskustvo mladih uglavnom negativno po pitanju učešća u takvim aktivnostima, a uključenost je formalna i svodi se na uključivanje onih koji su već prepoznati kao aktivniji članovi zajednice, ili se vrši po političkoj liniji**. Ipak, da bi se stekla jasnija slika o politikama i aktivnostima koje suštinski odgovaraju potrebama mladih, **obuhvat mladih mora biti na znatno većem nivou prilikom kreiranja pomenutih dokumenata**. Stoga je potrebno raditi na promociji i podizanju svijesti mladih o omladinskom aktivizmu i postojećim mehanizmima za učešće u donošenju odluka koje ih se tiču direktno ili indirektno. Time bi se postiglo bolje targetiranje potreba na lokalnom nivou, a same politike i predviđene aktivnosti bi bile efikasnije.

Neinformisanost i nedijeljenje informacija je prepoznato kao ogromni problem koji je prisutan na različitim nivoima, i to ne samo na relaciji institucije-mladi, već i između same omladine. Buđenje zainteresovanosti mladih kroz obrazovanje za razna društvena pitanja i aktivnosti uticalo bi da učenici i ostali mladi uče o raznim pitanjima i istovremeno aktiviraju svoj prirodni instinkt da podijele nova znanja sa drugim (vršnjacima, ali i ostalim osobama sa kojima su u svakodnevnom kontaktu). Mladi koji žele da znaju više će najvjerovatnije naučiti najviše od druge mlade osobe. Dakle, **aktivnosti koje kao cilj treba da motivišu mlade na preispitivanje sopstvenih stavova, razmišljanja i osjećanja, mogu rezultirati i većom informisanošću**.

Istraživanje je ukazalo na značajnu **pasivnost mladih ljudi u brojnim oblastima**. Prisutni su problemi nerazumijevanja potrebe za mnogo intenzivnijim uključivanjem mladih u sve pore društvenog života. Ti problemi su vidljivi kako među samom mladom populacijom, tako i u samim zajednicama. Stoga je potrebno **kreiranje kontinuirane kampanje podizanja svijesti o značaju intenzivnijeg uključivanja mladih, a u ostvarenju ovog cilja treba u što većoj mjeri koristiti društvene medije**. Informisanost putem zvaničnih veb sajtova opština je korisna, ali su neophodni i dodatni sadržaji. Postoji mnogo načina da se ovo postigne. Dakle, obrazovanje ljudi o značaju intenzivnije participacije mladih po nekom pitanju kako bi se podstakla promjena može se odvijati i u samoj školi, i u zajednici, ali i na društvenim mrežama. Korišćenje društvenih medija za podizanje svijesti javnosti uglavnom pokreću mladi ljudi i to je korisno sredstvo za pokretanje pitanja i sprovođenje promjena. Stoga kreiranje digitalnih umjetničkih sadržaja može biti veoma efikasno (kao i video snimci, govor uživo i sl). To pored primarnog cilja – podizanja svijesti o aktivnijoj ulozi mladih, može doprinijeti i samom razvoju korisnih vještina. Korišćenje blogova, sajtova društvenih medija kao što su Facebook, Instagram, Tviter i sl, video snimci, memovi i onlajn peticije su samo neki od primjera kako mogu da podstaknu brzu i efikasnu akciju i doprinesu shvatanju značaja, vrijednosti i potencijala mladih za sveukupnu zajednicu.

Istraživanja o potrebama mladih se vrše neredovno, što ukazuje na potrebu za kontinuiranim longitudinalnim istraživanjem o potrebama mladih u crnogorskim opštinama. Naime, ovo istraživanje je ukazalo na diverzitet problema, mogućnosti i nivoa aktivnosti po različitim pitanjima sa kojima se mladi suočavaju u različitim sredinama. Te specifičnosti sredina se mijenjaju tokom vremena u zavisnosti od različitih faktora (socioekonomskog razvoja, nivoa

implementacije politika za mlade i sl). Stoga je neophodno **u kontinuitetu pratiti te promjene kako bi se obuhvatili i razumjeli efekti, nove potrebe, identifikovali novi problemi i potencijali, a u skladu sa tim i predložile nove politike koje direktno ili indirektno targetiraju mlade na pravi način**. Istraživanja mogu biti organizovana na različitim nivoima od strane same lokalne samouprave, relevantnih institucija, nevladinih organizacija koje se bave pitanjima mladih, pa do samih omladinskih organizacija. Sprovođenje istraživanja među mladima od strane samih omladinskih organizacija/organizacija koje rade s mladima (uz pomoć drugih institucija) bi doprinijelo ne samo boljem razumijevanju mladih, već bi uticalo na razvoj različitih vještina kod mladih osoba koje su direktno uključene u istraživanje (razvoj upitnika, matematičke vještine, kritičko razmišljanje, interpersonalnu komunikaciju i sl).

Kao najveći izazov se nameće nezaposlenost mladih. Analiza zvaničnih podataka, ali i nalazi na bazi samog istraživanja upućuju da je ovo gorući društveni problem sa kojim se mladi suočavaju u svim opštinama. Dodatno, **poslovni ambijent je uglavnom ocijenjen kao nepovoljan za mlade**, a samim tim sputava i njihovu želju za bavljenje preduzetništvom i razmišljanje o pokretanju sopstvenog biznisa. Prilike za trajnije zaposlenje se uglavnom vezuju za poslove u javnoj upravi, ali je i tu prepoznat **problem partijskog zapošljavanja** u gotovo svim opštinama. To, pored ostalih nepovoljnosti same sredine utiče na razmišljanje mladih o odlasku i iz opštine i iz države. Stoga, **unapređenje opšteg poslovnog ambijenta uz poseban odnos i kreativne podsticajne politike prema mladim preduzetnicima** bi bili stimulativni ne samo sa aspekta mogućnosti za zaposlenje, već i za razvoj osjećaja brige zajednice za mlade i donekle, rješavanja gorepomenutih migratornih problema.

Sistemski pristup je potreban da se promijeni stav mladih oko traženja sigurnog zaposlenja u državnoj upravi. **Mladima je potreban uzor kako bi se više usmjeravali na preduzetništvo** ili zaposlenje u drugim sektorima. Stoga, kampanje koje bi uključivale primjere uspješnih mladih preduzetnika su poželje u ostvarenju ovog cilja. Takođe, **kroz sadržajne i dobro osmišljene kampanje, kreiranje i implementaciju programa upoznavanja sa radom na licu mjesta moguće je doprinijeti sticanju povjerenja u privatni sektor, odstranjivanju predrasude o „lošim privatnicima“, NVO sektoru koji samo „uzima pare“ i sl. Moguće je na primjer organizovati zajedničke skupove mladih iz različitih opšina na kojima bi mladi sa sjevara mogli da čuju od mladih sa juga o njihovim iskustvima u radu, njihovim preduzetničkim poduhvatima, biznis idejama i slično**.

Takođe, u gotovo svim opštinama je registrovana **neinformisanost mladih o programima koje nudi Zavod za zapošljavanje** (uprkos postojanju programa i promotivnih kampanja od strane institucije). To upućuje na potrebu **drugačijeg pristupa u informisanju mladih o mogućnostima koje im se nude** putem Zavoda za zapošljavanje, kako bi se iskoristili i valorizovali postojeći kapaciteti, a aktivnost mladih povećala u saradnji sa ovom institucijom.

Dodatni problem koji je identifikovan u većini opština se odnosi na **zloupotrebe učesnika programa stručnog osposobljavanja**. Prema dosadašnjim analizama programa, mali je procenat mladih koji dobiju zaposlenje po završetku stručnog osposobljavanja. Stoga, treba pravno regulisati slobodu poslodavca da se konstantno prijavljuje za program i koriste benefite besplatne radne snage. Dodatno, mladi se obično ne obučavaju za rad na poslovima za koje su aplicirali, niti postoji adekvatno stručno mentorstvo od strane poslodavca u većini slučajeva (na primjer kontinuirani mentorski rad). Ovom programu je neophodna određena reforma: **uspostavljanje kriterijuma koje je neophodno da poslodavac ispuni prilikom prijave za učešće u**

programu, uspostavljanje mehanizama za kontrolu sprovođenja programa i za sankcionisanje zloupotreba. U najvećoj mjeri do gore pomenutih zloupotreba dolazi zbog izbora poslodavaca koji se ne analiziraju sa aspekta programa koje nude pri prijavljivanju na program.

Sličan problem je i identifikovana zloupotreba praktične nastave u srednjim stručnim školama. Pojedina preduzeća koja su dio ovog programa, zloupotrebljavaju ovu mogućnost s obzirom na to da se mladima često ne daje prilika da stiču praktična znanja, relevantna za oblast u kojoj se usavršavaju, te praksa zapravo izgleda znatno drugačije od onoga kako je zamišljena.

Analiza lokalnih tržišta rada je ukazala da se većina opština suočava sa nepodudaranjem ponude i tražnje, pri čemu su **identifikovana deficitarna zanimanja u svakoj od opština. Ono što se nameće kao zaključak je da se većina opština (a naročito manje opštine) suočavaju sa nedostatkom medicinskog kadra (posebno doktora medicine i medicinskih sestara). Takođe, česta deficitarna zanimanja su i u prosvjeti, u dijelu prirodnih nauka (matematika, fizika i sl), kao i inženjeri (građevinarstva, elektrotehnike i sl).** Budući da je riječ o visokoj stručnoj spremi, potrebno je usmjeravanje srednjoškolaca ka ovim zanimanjima. Dodatno, migracije iz malih sredina predstavljaju dodatan problem zbog kojeg se ove sredine suočavaju sa nedostatkom gore navedenih kadrova, pa je potrebno raditi na unapređenju opšteg ambijenta kako bi se mladi ljudi opredjeljivali za povratak u sredine njihovog rođenja i spoznali mogućnost za sopstvenu budućnost. Sa druge strane, u zavisnosti od opštine do opštine identifikovana su i određena deficitarna zanimanja na nivou srednje stručne spreme (naročito u oblasti ugostiteljstva), pa je u tim slučajevima poželjno motivisati mlade ljude na prekvalifikacije, dokvalifikacije i sl.

U većini sredina je ocijenjeno da **formalni obrazovni sistem ne nagrađuje i ne razumije u dovoljnoj mjeri zainteresovanost i usmjerenost mladih i na neformalne vidove obrazovanja. Razumijevanje značaja, promocija i isticanje neformalnog obrazovanja kroz formalni obrazovni sistem je stoga preduslov stvarnog potencijala ovog vida obrazovanja.** Ipak, mladi uspijevaju da prepoznaju teme za kojima postoji potreba da se omladina neformalno obrazuje, što varira od sredine do sredine. Kao najčešće teme dodatne edukacije navode se: multikulturalizam, internacionalizam, ravnopravnost polova, osobe sa invaliditetom, osobe sa smetnjama u razvoju, kako do biznisa, integracije, volonterizam, prva pomoć, digitalne tehnologije i marketing, medijska pismenost i sl.

Takođe, neformalno obrazovanje koje nudi država zahtijeva znatno veću decentralizaciju. Ovo je posebno prepoznato kao problem u manjim opštinama na sjeveru Crne Gore, jer se navodi da se većina radionica, seminara, kurseva, treninga i sl. koji su prepoznati kao dobra prilika za mlade, održava u Podgorici. Stoga je lokalizacija ovih aktivnosti poželjna. Mladima iz ovih opština, naročito đacima, nije uvijek izvodljivo da svoje lične obaveze usklade sa željom da se usavršavaju na taj način. Situacija bi bila znatno drugačija kada bi slični sadžaji mladima bili njima dostupni. Osim đaćkog parlamenta za mlade nema nekih značajnih kanala za pokušaj stvaranja povoljnije atmosfere za mlade. Omladina se žali na **preveliku količinu slobodnog vremena koje nemaju gdje da kvalitetno utroše.** Ovo je takođe još jedan od razloga za **decentralizaciju aktivnosti koje se organizuju za mlade.**

Za promociju neformalnog obrazovanja je moguće više koristiti postojeće institucionalne resurse, poput uspostavljenih učeničkih parlamenata. Učenički parlamenti pružaju mogućnost učenicima da ostvare pozitivan uticaj u školi, ali i da pruže brojna druga praktična znanja i iskustva onima koji participiraju u njima, počev od pojednostavljenog funkcionisanja pojedinih institucija, donošenja odluka i formiranja i iskazivanja sopstvenih stavova o važnim pitanjima

koja se direktno tiču škole i indirektno šire zajednice, učenja osluškivanja potreba drugih učenika i sl. Stoga je neophodna sistemska podrška i razumijevanje značaja ovakvih institucija. Potrebna je i snažnija sinergija i **suštinska, a ne samo formalna podrška obrazovnih institucija različitim oblicima udruženja u kojima su mladi već aktivni, poput učeničkih parlamenata, ali i podrška i iniciranje foruma, održavanja predavanja sa različitim temama i sadržajima koji će se na najdopadljiviji način predstaviti mladima u pojedinim sredinama** (pismeno, umjetnički, vizualno, pozorišno) u zavisnosti od identifikovanih potreba same sredine.

Mladi često ne cijene različitost, imaju mnogo predrasuda prema pojedincima sa invaliditetom, onima iz nižeg socijalnog statusa i sličnim kategorijama društva. Pored identifikovane diskriminacije ranjivih kategorija stanovništva, poput mladih sa posebnim potrebama, identifikovani problem se odnosi na sami odnos prema ovim osobama i od strane samih institucija. Iako postoji formalna, zakonodavna i strateška podrška, u realnosti problemi i dalje postoje. **Diskriminacija je ponekad prisutna i od strane samog nastavnog kadra i lokalnih institucija.** Mogućnosti za zaposlenje, edukaciju i trening ovih osoba su limitirane. **Mladima koji dolaze iz osjetljivih kategorija se pristupa na poseban način, ali poteškoće stvaraju poslodavci koji nerado prihvataju ova lica.** U manjim sredinama, licima s invaliditetom je onemogućen pristup mnogim servisima, a nerijetko su im nedostupne i zdravstvene usluge, posebno zbog nedostatka ljekara specijalista. Stoga je potrebno raditi na unapređenju sveukupnog ambijenta i podizanju svijesti o značaju socijalnog uključivanja ovih osoba.

Posebno treba raditi na prihvatanju različitosti među mladima kako bi se smanjio nivo diskriminacije prema ugroženim kategorijama - osobama sa invaliditetom i pripadnicima manjinskih grupa (RE populacija, LGBTQ, NEET, mladi iz ruralnih sredina). **Diskriminacija među mladima predstavlja višedimenzionalan problem i zahtijeva integralan pristup. Preporuka je da se ova problematika rješava indirektno, uvezivanjem mladih i njihovim zajedničkim bavljenjem pitanjima od obostranog interesa,** što će obezbijediti ambijent u kome će se postepeno rušiti predrasude i nestajati diskriminacija. Tome se može doprinijeti i kroz neformalno obrazovanje, odnosno različite radionice, seminare, tribine koje bi imali za cilj razvoj tolerancije prema različitostima, podizanje svijesti o socijalnoj inkluziji i sl.

Tokom istraživanja, a naročito tokom fokus grupa sa mladima identifikovana je potreba mladih za većim „unošenjem“ društvenog aktivizma u učionicu, ali i van školskih zidova uz podršku obrazovnih institucija. Različiti vidovi obrazovanja i uključivanje institucija na svim nivoima je prepoznato kao ključno za širjenje vidika omladine po pitanju multikulturalnosti i tolerancije prema različitostima. **Organizacije koje pružaj formalno i neformalno obrazovanje moraju mlade informisati o pristrasnosti ili diskriminaciji, kako bi prepoznali različite implicitne i otvorene vidove diskriminacije i bili motivisani da na pravi način reaguju na te probleme.** Ovo se naročito odnosi na mlade iz malih jednokonfesionalnih sredina ili sredina u kojima su izražene podjele po vjerskoj ili etničkoj osnovi, zatim sredine u kojima se nedovoljno razumiju mladi ili su predmet diskriminacije po bilo kom drugom osnovu (korisnici psihoaktivnih supstanci, osobe sa invaliditetom, RE populacija i sl).

U većini zajednica je prepoznat **problem podjela među mladima (u posljednje vrijeme su naročito vidljive podjele po političkoj osnovi).** Navodi se da je aktuelan porast govora mržnje i da je prisutna **velika mobilizacija mladih u političke partije,** koje često kao organizacije ne njeguju dijalog i toleranciju. Često je problem političkih podjela toliko izražen među mladima da ne bi postojala njihova saradnja u omladinskim organizacijama ukoliko imaju različite političke

stavove. **Potrebno je promovisati prihvatanje različitosti među mladima po raznim osnovama, uključujući i političke stavove i opredjeljenja.** Mladi prepoznaju **dominaciju političkih tema u medijima** i u javnom govoru istaknutih ličnosti. Sa druge strane **malo je sadržaja edukativnog karaktera** i onih koji se baziraju na temama od značaja za sve generacije. Često mladi smatraju da im je u interesu priključenje u određene političke partije, jer jedino na taj način vide svoj napredak, usljed velikog uticaja politike u društvu. Nerijetko mladi u aktivnom učestvovanju u političkim dešavanjima vide svoj dugoročni rast i razvoj. Stoga treba raditi na **povećanju informisanosti o svim prilikama koje se nude mladima kroz koje mogu ispoljiti svoj potencijal.**

Vidljivost mladih zahtijeva značajnija sredstva koja bi bila na raspolaganju mladim aktivistima, što zahtijeva podršku na svim nivoima. **Evidentan je ograničen iznos sredstava u većini opština koje se suočavaju sa različitim fiskalnim opterećenjima. Ipak, omladinske organizacije bi u zajedništvu sa lokalnim samoupravama mogle same učestvovati u formiranju fondova za različite aktivnosti.** Prikupljanje novca je konkretan način da mladi doprinesu naporima zajednice u rješavanju brojnih pitanja - od humanitarnih pomoći do formiranja fondova usmjerenih na realizaciju aktivnosti koje za cilj imaju smanjenje različitih nejednakosti, borbu protiv predrasuda, stereotipa, različitih vidova nasilja, kampanje za povećanje tolerancije ili bilo koji problem u čije rješenje bi se mladi mogli uključiti, a čije uključivanje bi stvorilo među njima osjećaj društvene pripadnosti i korisnosti u ostvarenju društvenog cilja.

Lako je zaključiti da **mlade ljude, a prije svega učenike, treba podsticati da se angažuju u društvenom radu. Posebno ih treba animirati kada su posrijedi pitanja do kojih im je stalo, ali i intenzivnije uključiti u već postojeće sisteme usluga i institucija** (na primjer posjete skloništima žrtava nasilja, kancelarijama za prevenciju narkomanije i sl). Ove aktivnosti, koje primarno treba da inicira lokalna samouprava, također bi omogućile mladima bolje razumijevanje određenog problema i povećale zainteresovanost mladih za rješavanje istih, smanjile nivo predrasuda i razvijale empatiju.

Značajna većina mladih nije imala mentalnih ili zdravstvenih problema tokom pandemije COVID 19. Broj mladih koji su se suočavali sa ovim izazovima nešto je veći u opštinama na sjeveru, a mladi su ove probleme najčešće rješavali uz pomoć prijatelja ili porodice. Mladi koji su pomoć potražili u savjetovalištim ili odgovarajućim službama, nisu bili previše zadovoljni uslugama. Dodatno, životni stil većine mladih ne može se okarakterisati kao kvalitetan, obzirom da mladi u značajnoj mjeri konzumiraju duvanske proizvode, veoma često jedu brzu hranu i generalno se hrane nezdravo. Iako je veoma mali procenat mladih tokom anketnog istraživanja rekao da ne konzumira droge, tokom razgovora u fokus grupama mladi su upotrebu droga naveli kao jedan od značajnih problema. **Zbog toga treba raditi na programima koji bi imali za cilj unapređenje zdravlja mladih, sa posebnim akcentom na mentalno zdravlje, posljedice konzumiranja duvana i psihoaktivnih supstanci kao i zdravu ishranu, odnosno zdrave stilove života.** Svakako da aktivnosti u ovim oblastima treba usmjeriti na podizanje svijesti mladih o pomenutim pitanjima, ali prvenstveno treba raditi na **osnivanju i razvoju kvalitetnih servisa koji bi mladima pružili podršku u suočavanju sa pomenutim problemima.**

U najvećem broju opština mladi su izrazili nezadovoljstvo kulturnim i sportskim programom, kao i potrebnom infrastrukturuom za realizaciju ovih aktivnosti (nedostaci sportskih dvorana, bioskopa, kulturnih sala, pozorišta, itd). Ovaj problem je naravno posebno izražen u manjim opštinama. **Zbog toga je neophodno raditi na inicijativama koje bi za rezultat imale unapređenje**

infrastrukture neophodne za ove oblasti ali i na aktivnostima koje bi imale za cilj unapređenje kulturne i sportske ponude (organizacija kulturnih i sportskih događaja uz uključivanje mladih, organizacija sportskih klubova i sportskih takmičenja, itd).

Mladi u najvećem procentu svakodnevno koriste društvene mreže, gledaju filmove i slušaju muziku i to sve najčešće preko pametnih telefona. Dodatno, najviše se informišu, edukuju i međusobno komuniciraju putem pametnih telefona. Ipak, najveći broj ispitanika se gotovo svakodnevno druži i provodi vrijeme s prijateljima. Međutim, knjige čitaju svega par puta godišnje. Većina mladih vjeruje da je sposobna da odgovori na zahtjeve tržišta kada su u pitanju opšte i specifične ICT vještine. Sve navedeno ukazuje na evidentan rastući trend korišćenja savremene tehnologije u informisanju i edukaciji, na uštrb klasičnih načina kao što su knjige, literatura, časopisi, itd. Ovo otvara mogućnost da se zainteresovanost za tehnologiju i ICT iskoristi za dalje unapređenje znanja i vještina mladih u ovoj oblasti, kako bi im ona omogućila kreiranje poslova i aktivnije učešće na lokalnom, ali i međunarodnom tržištu rada. Sva ova zapažanja ukazuju i na urgentnu potrebu za animiranjem mladih, kako bi slobodno vrijeme koristili na kreativan način, tj. aktivnosti koje bi na primjer dovele do unapređenja čitalačkih navika i razvoja stvaralaštva kod mladih.

Institute for Strategic Studies and Prognoses

Ovo Istraživanje je izrađeno u okviru Regionalnog programa lokalne demokratije na Zapadnom Balkanu 2 (ReLOaD2), koji finansira Evropska unija (EU), a sprovodi Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP).

Sadržaj ovog Istraživanja, kao i nalazi prikazani u njemu, isključiva su odgovornost njegovih autora i ni na koji način ne odražava stavove Evropske unije (EU) niti Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP).

